

BAŞKURT TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE ‘GİBİ’ ANLAMINDAKİ EDATLARLA KURULAN BENZETMELİ ANLATIMLAR

NİGÂR KALKAN*

ÖZ: Bir konuyu idrak etmeyi ve kısa yoldan anlatmayı, etrafımızdaki dünyayı değerlendirmeyi kolaylaştıran benzetmeler pek çok alanda kullanılır.

Benzetmeler, bütün dillerde bulunur ve milletlerin dünyaya bakış açısını yansıtan en önemli söz kalıplarından biridir; Türkiye Türkçesinde, benzetme edatı olarak adlandırılan *gibi* edatı ile yapılır. Başkurt Türkçesinde benzetmeler, Türkiye Türkçesinde *gibi* anlamındaki, *kewék*, *humaq*, *şikëllë*, *töslö*, *işë* edatları ve *+dAy*, *+lAy*, *zAy*, *+lAy* ekleri ile yapılır. Bu çalışmada Başkurt Türkçesi söz varlığında kullanılan benzetmeli yapılar değerlendirilmiştir. Söz varlığının tespitinde Başkurt Türkçesi sözlükleri taranmıştır. Başkurt Türkçesindeki benzetmeli anlatımlar, önce yapı bakımından tasnif edilmiş; “İsim Kısmı Tek Bir İsimden Oluşan Benzetmeli Anlatımlar”, “İsim Kısmı Kelime Grubu Olan Benzetmeli Anlatımlar” olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir. Daha sonra benzetmeli yapıların anlam özellikleri dikkate alınmış; kavram alanlarına göre “Mekâna ve Doğaya Yönelik Kullanılanlar”, “İnsana Yönelik Kullanılanlar”, “Yiyecek ve İçecek İçin Kullanılanlar”, “Renk İçin Kullanılanlar”, “Hayat ve Aile İçin Kullanılanlar”, “Nitelik ve Durum İçin Kullanılanlar”, “Duygu Bildiren Kullanımlar” ve “Eşya İçin Kullanılanlar” başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmada, Başkurt Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılan benzetmeli yapılar karşılaştırılmış, söz varlığındaki ortaklıklar ve farklılıklar da belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkurt Türkçesi, gibi edatı, benzetme, metin aktarma, anlambilim.

ANALOGICAL EXPRESSIONS WITH PREPOSITIONS IN THE MEANING OF “AS, LIKE” IN BASHKIR DICTIONARIES

ABSTRACT: Analogies are used in many fields, making it easier to comprehend and explain a subject in a short way and to evaluate the world around us.

Analogies are found in all languages and are one of the most important lexical bundles that reflect the perspective of nations on the world. In Turkish, Analogies are made with the preposition *gibi*, which is also called the preposition of Analogies. In Bashkir, Analogies are made with the prepositions “*kewék*, *humaq*, *şikëllë*, *töslö*, *işë*”

Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, nkalkan@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-2867-9348

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 09.11.2022, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 05.12.2022)

Doi:10.47089/iuad.1201723

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

and the suffixes "+dAy, +tAy, źAy, +lAy" which means *gibi* in Turkish. In this study, metaphorical constructions used in Bashkir vocabulary were evaluated. Bashkir dictionaries were scanned to determine the vocabulary. Analogy expressions in Bashkir were first classified in terms of structure and analyzed under two main headings: "Analogy Expressions Whose Noun Part Consists of a Single Noun" and "Analogy Expressions Whose Noun Part is a Word Group". Then, the meaning features of the analogies were taken into account; according to the concept areas, they were examined under the titles of "Uses for Space and Nature", "Uses for Human", "Uses for Food and Drink", "Uses for Color", "Uses for Life and Family", "Uses for Qualification and Status", "Uses Expressing Emotion" and "Uses for Things". In the study, the metaphorical structures used in Bashkir and Turkish were compared, and the commonalities and differences in the vocabulary were also tried to be determined.

Keywords: Bashkir, preposition *gibi*, analogy, text translation, semantics.

Giriş

İnsanın duygu ve düşüncelerini nesilden nesle aktarma aracı olan dilde önemli anlatım yollarından biri de benzetmelerdir. Benzetme, "1. Benzetmek işi. 2. Bir şeyin niteliğini anlatmak için, o niteliği eksiksiz taşıyan başka bir şeyi örnek olarak gösterme işi, benzeti, teşbih." (Türkçe Sözlük, 2011: 310); bir nesnenin veya eylemin özelliğini bir başkasından yararlanarak ya da onu anımsatma yoluyla gerçekleştirme şeklinde tanımlanmıştır (İmer, 2011: 49). Dilde aktarmaların ilk aşaması ve anlatımı güçlendirici yönleriyle söz sanatı sayılan, anlam olaylarından biri kabul edilir (Aksan, 2009: 61). Anlatımı güçlendirmek için her dilde kullanılan benzetmeler (teşbih) edebiyatta da bir söz sanatı olarak değerlendirilir.

İ.Ö. IV. yüzyılda Aristoteles benzetmenin önemine değinmiş ve doğal bir yaratma yetisinin işareti olarak nitelendirmiştir (Aksan, 2009: 61). Özünü de insan aklının söz sanatları yapmaya belki de benzetme ile başladığını belirtir. Benzetme işleminde, asıl konu olan şeye *benzeyen* (tenor), kendisine benzetilen şeye de *benzetilen* (vehicle) adı verilir ve *benzetme yönü* (ground) işlevi önemli bir öğedir (2001: 105). Benzetme edatı *gibi* de kullanıldığında dört öge tamamlanır ve *eksiksiz benzetme* kurulmuş olur.

Sözlü ve yazılı anlatımda sıkça başvurulan benzetmeler pek çok alanda kullanılır. Bunlar iletişim, bilişsel süreç, bilimsel metinler, tartışmalar, haber metinleri, edebî metinler ve psikolojik dil bilim olarak belirtilmiştir. Bu alanlarda benzetmelerin üstlendiği işlevlerden bazıları şöyle sıralanabilir.

- a) Kısa ve etkin iletişim kurmaya hizmet eder.
- b) Benzerlik yaratarak etrafımızdaki dünyayı değerlendirmek için yeni perspektifler ortaya koyar.
- c) Karşılaştırma ve analogik muhakeme yapar.
- ç) Sözü daha etkili bir duruma getirmek, anlatımı daha somut kılarak imaj ve hayalleri etkileyici biçimde aktarmak için kullanılır.

d) Psikolojik dil biliminde de benzetmeler bir duygu aktarım aracı olarak görülür (Ufuk, 2015: 318-319).

Benzetmeler genellikle edebiyat ve belagat ile ilişkilendirilir. Pek çok alanda kullanıldığı için üslup bilim, anlam bilim, psikolojik dil bilim ve bilişsel dil bilim gibi alanların da ilgilendiği konulardan biri olmuştur (Ufuk, 2016: 172).

Her insan kendine özgü benzetmeler kurabilir ancak benzetmelerden bir bölümü kalıplaşarak dilde yerleşir (Aksan, 2009: 61). Başkurt Türkçesinde de kalıplaşmış ve dilde yerleşmiş benzetmeli yapılar bulunur. İki kavramı farklı özelliklerle karşılaştırma işlevi de olan benzetmeler, Başkurt Türkçesi ile hazırlanmış araştırmalarda *oqşatıw-sağıştırwızar* (benzetmeler-karşılaştırmalar) terimiyle karşımıza çıkar ve kalıp olarak kullanılanlar *trafaret oqşatıw-sağıştırwızar* (kalıp benzetmeler-karşılaştırmalar) başlığı altında incelenir. Benzetmeler, edebî bir anlatım için büyük bir öneme sahiptir. Ancak bir yazarın kalıp olarak kullanılan benzetmelere yer vermesi eleştirilmiş ve bunun eserin edebî değerini azalttığı öne sürülmüştür (Saitbattalov, 2010: 377).

Başkurt Türkçesinde “gibi” anlamında kullanılan birden çok edat mevcuttur. Gramerlerde ve araştırmalarda bu edatlar farklılık gösterebilmektedir. Başkurt Türkçesi gramerlerinde *oqşatıw-sağıştırwıw beylewēsterē* (benzetme-karşılaştırma edatları) başlığı altında *kēwēk*, *hımaq*, *şıkēllē*, *tōslō*, *işē* edatları anlatılmıştır (Kunafin, 2018: 268; Zeynullin, 2002: 351). Dmitriyev *poslelog* (edat) başlığında *kēwēk*, *hımaq*, *şıkēllē*, *tōslō* edatlarının sadece karşılaştırma işlevinden söz etmiştir (2008: 151). Kiyikbayev de *oqşatıw beylewēsē* (benzetme edatı) olarak *kēwēk*, *tōslō*, *şıkēllē*, *hımaq* edatlarını sıralar (1976: 272). Ersoy, benzerlik ifade eden edatlar başlığında *kēwēk*, *hımaq*, *şıkēllē*, *tōslō*, *işē* edatlarına ek olarak *bulıp*, *kōyō*, *mişlē*, *sıfatında*, *oqşaş*, *urınına* edatlarını da anlatır (2018: 369-373). Özşahin’in çalışmasında *ala*, *bērük*, *gorlo*, *hetlē(m)*, *kēbi*, *kük*, *ketig*, *kezer*, *kezerēm*, *kezerlē*, *saklı*, *şayı*, *şeyē*, *şeylē*, *tik*, *tiñlē* vb. edatlar da benzetme edatları olarak değerlendirilmiştir (2011: 1847). Ayrıca Başkurt Türkçesi sözlüklerinde *ke* (BTH I, 588), *tōrlō* (BTAH VIII, 454), *şey* (BTAH IX, 926) edatları da “gibi” anlamı verilerek açıklanmıştır. Başkurt Türkçesi eş anlamlı kelimeler sözlüğünde *kēwēk*, *hımaq*, *şıkēllē*, *tōslō*, *işē* eş anlamlı edatlar olarak gösterilmiş ve bunlardan *işē* edatının daha az kullanıldığı belirtilmiştir. *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* ekleri yerine bu edatların kullanılabileceği bilgisi de eklenmiştir (Uraksin, 1985: 63).

Başkurt Türkçesinin sıklık sözlüklerine göre benzetme edatları arasında frekansı en yüksek olan *kēwēk*’tir (Sirazitdinov, 1997, 2002, 2006). Diğerleri de sırasıyla *hımaq*, *şıkēllē*, *tōslō*, *kōyō*, *işē* edatlarıdır. Sirazitdinov’un hazırladığı çalışmaların edebî eser ve gazete yazıları ciltlerinde de sıralama aynı şekildedir. Diğer edatlar, Başkurt Türkçesi sıklık sözlüklerinde yer almamıştır. Benzetme edatı olarak *kēbi*, *ke*, *qetig*, *şey*, *gorlo* vb. edatların günümüz Başkurt Türkçesinde kullanılmaması ve *sıfatında*, *oqşaş*, *urınına* gibi edatların kökleri

esas alındığı için farklı kelime türlerinde değerlendirilmesi, bu edatların frekansının belirlenmemesinin sebebi olabilir.

+dAy, +tAy, źAy, +lAy ekleri de Başkurt Türkçesinde “gibi” işlevinde en çok kullanılan eklerden biridir. Bu ek, Başkurt Türkçesinde *benzerlik hâli* (*oqşatıw kilěş*) ekidir; Gabain’in *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserindeki eşitlik, ayrılık ifade eden ve isimden isim yapan +teg, nadiren +tağ / +deg / +dağ eki ile aynıdır (Ersoy, 2018: 200). Gabain, +teg, nadiren +tağ / +deg / +dağ eki için *antağ* “derhal, bunun gibi” örneğini verdikten sonra *teg* edatına gönderme yapmıştır (1988: 46). +dAy, +tAy, źAy, +lAy Eski Türkçede *gibi* işlevindeki *teg* edatından ekleşmiştir (Dağıstanlıoğlu, 2015: 377’den Li, 2004: 464-466). Başkurt Türkçesinde benzetme edatı *gibi* işlevindeki edatlarla eş anlamlı kabul edilen bu ek çalışmamızda incelenmiştir.

Başkurt Türkçesindeki benzetme edatları, Başkurt Türkçesi ağızlarında da farklı ses değişiklikleriyle karşımıza çıkar. *Başqort Těłěněj Dıyalektarı Hüzlěgě* (BTDH) taranarak ağızlarda kullanılan biçimler belirlenmiştir. Bu sözlükte *kěwěk* karşılığı verilerek şu kelimeler açıklanmıştır: *kěběk* (Dim, Qarızěl, Ural, Urta Ural, Ęyěk-Haqmar) (BTDH, 135); *kěměk* (Tönyaq-Könbayış) (BTDH, 138); *küběk* (Argayaş, Qızıl, Měyes, Tönyaq-Könbayış) (BTDH, 157); *kük* (Dim, Qarızěl, Qızıl, Měyes, Urta Ural, Ęyěk-Haqmar, Ey) (BTDH, 161); *küksıman* (Tönyaq-Könbayış) (BTDH, 162), *gük* (Měyes, Ey) (BTDH, 75). *Hımaq* edatı karşılığı sadece *mellě* (Dim) (BTDH, 241) kelimesinde verilir. *Şikěllě* edatı ise *sikělē* (Urta) (BTDH, 275), *şay* (Geyne, Qarızěl, Urta, Haqmar, Ey) ve *şayt* (Ey) (BTDH, 389), *şekěllě* (Qızıl) (BTDH, 392), *şigěttě* (Tönyaq-Könsıgış) ve *şikěldegě* (Argayaş, Dim, Qızıl), *şikěttě* (Argayaş, Měyes, Ey) (BTDH, 393) olarak *kěwěk* edatındaki gibi daha fazla varyantla kullanılır. *Töslö* edatı için *şıfattu* (Qızıl, Ey) (BTDH, 279), *törlö*, *törlök* (Urta) (BTDH, 330) kelimeleri sözlükte yer alır. *Şikěllě* ve *töslö* edatları Öner’in Türkçede “-IIG>-II Ekli Niteleme Sözlerinin Edatlaşması” adlı makalesinde anlam ve şekil yapısındaki kalıplaşmalar (*asemantikleşme* ve *gramatikleşme*) gözlenen edatlar arasında yer alır (2011, 54-59). Dim ağızındaki *mellě*, Qızıl, Ey ağızlarında *şıfattu*, Urta ağızında kullanılan *törlö*, *törlök* de “-IIG>-II ekli niteleme sözlerinin edatlaşmasına örnektir. *töslö* edatının kökü Başkurt Türkçesinde *renk* anlamına gelen *tös* kelimesi olduğu için daha çok biçim bildiren ifadelerle ağızlarda karşılanmıştır.

BTDH’de benzetmeli anlatımlar yer almamıştır. Başkurt Türkçesi sözlüklerinde farklı kullanımlar “diyalekt” notuyla bazen yer almaktadır. Ancak benzetmeli yapıların ağızlardaki örnekleri ile ilgili Başkurt Türkçesindeki diğer sözlüklerde de böyle bir açıklama ile kullanım tespit edilmemiştir. Sadece BTDH’de *kěwěk* edatının *kük* biçimi, Başkurt Dilinin Deyimler Sözlüğü’nde örnek cümlelerde verilmiştir. *Kük* biçiminin geçtiği iki benzetmeli anlatım aşağıda yer almaktadır:

<i>awızı kürek mēnen tişken kēwēk</i> “ağzı kürek ile deşilmiş gibi”	<i>awızı kürek mēnen tişken kük</i> (BTFH, 48)
<i>qıl tartqan kēwēk / tartqanday</i> “kıl ile çekmiş gibi”	<i>qıl tartqan kük</i> (BTFH, 231)

Bir dil; sözcükleriyle, dil bilgisiyle, söz dizimiyle, edimsel kullanımlarıyla ve bütünlüğü içinde biçim alıp kemikleşen düşünce yapısıyla; kavrayışımızı, nasıl bir yaşam biçimi durumuna getirildiğimizi ve hangi ruhsal durumun bilincine ulaşabileceğimizi ayarlar (Günay, 2016: 209). Benzetmeli anlatımlar, Türkçenin ilk yazılı belgelerinden beri anlatımı zenginleştirmek, konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamak için kullanılmıştır. Ayrıca dil ve kültür ilişkisi bakımından da önemli olan konulardan biridir. Benzetmelerdeki dil kültür ilişkisini Türkçenin farklı dönemlerinden iki örnekle şöyle açıklayabiliriz. Mesela, Eski Türk Yazıtları’nda ordu için *kurt gibi* ifadesi yer alır (Aksan, 2019: 136). Burada kurt benzetmesinin güç ve kutsallık ifade ettiğini, Türk mitolojisinin izlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *Nasrettin Hocanın türbesi gibi* (TS, 1754) benzetmesi “her yanı açık olduğu hâlde yalnız bir girişi bulunan veya kilitli olan yer” anlamındadır. Nasrettin Hoca isminin söz varlığı içinde yer alması ve anlamda Hoca’nın nükteli anlatımının izleri dil-kültür ilişkisi içinde değerlendirilmesi gereken unsurlardır. Bu çalışmada Başkurt Türkçesi sözlüklerindeki benzetmeli anlatımlar tespit edilmiş, sınıflandırılmış ve dil-kültür ilişkisi bakımından ele alınmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmamızdaki benzetmeli anlatımlar Başkurt Türkçesi sözlüklerinden *Başqort Têlêñêñ Hüzlêğê (I-II)* (BTH), *Başqort Têlêñêñ Akademik Hüzlêğê (I-X)* (BTAH), *BTFs*, *BTDH* taranarak tespit edilmiştir.

Benzetmeli anlatımlardaki edatlar madde başlarında verildiği şekliyle yazılmıştır. Örnek: *balıq kēwēk; kömōş kēwēk / hūmaq / kömōştēy; işken yil kēwēk / hūmaq / yildey; biş barmaq hūmaq / kēwēk / şikêllē* vb.

Sözlüklerden tespit edilen benzetmeli anlatımlar, önce tırnak içinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonra bu yapının Başkurt Türkçesinde kazandığı mecaz anlam Türkiye Türkçesine aktarılmış ve hangi sözlükte yer aldığı da kaydedilmiştir. Örnek: *taraqan boto kēwēk* “örümcek bacağı gibi”: Eğri büğrü yazılmış yazı (BTH II, 315) vb.

Anlamlarına göre sınıflandırılmış olan benzetmeli anlatımlarda sadece anlamlar verilmiştir. Çalışmanın sonunda tespit ettiğimiz kullanımlar alfabetik olarak sıralanmış ve daha sonraki çalışmalarda da faydalanılacak deyim ve kalıp sözlerden oluşan 144 maddelik bir benzetmeli anlatım sözlüğü hazırlanmıştır.

Çalışmamız edat grubu olan benzetmeli anlatımlarla sınırlandırılmıştır. Bir kullanımda *kēwēk* edatı ile birlikte *kadar* anlamında kullanılan *xetlê, saqlı,*

kezerê edatları da verilmiştir. *BTH*'de madde başında *taw kēwēk / tawzay* biçimi benzetmeli anlatım olarak çalışmaya alınmıştır.

Çalışmamıza dâhil edilmeyen kullanımlar maddeler hâlinde aşağıda verilmiştir.

1. +sA eki alan isimler:

Eski Türkçede benzetmeli anlatımlar kuran +çA (Aydın, 2006: 68) eki, Başkurt Türkçesinde +sA biçiminde kullanılır ve “gibi” anlamı verir. Çalışmada +sA eki de taranmış ancak benzerlik ilişkisi içinde farklı anlamlarının daha az olduğu görülmüştür. Başkurt Türkçesi sözlüklerinde +sA eki alan ve mecaz anlam kazanan yapılar şunlardır: *aristokrattarsa* “aristokratlar gibi” (aristokratlara özgü, nezaketli, zarif - BTAH I, 309); *geziŋse* “gazetede gibi” (kuru anlatım - BTAH III, 232), *kulinarzarsa* “aşçı gibi” (ustaca - BTAH IV, 742), *malayzarsa* “oğlanlar gibi” (çok düşünmeden - BTAH VI, 181), *oratorzarsa* “konuşmacı gibi” (hatip gibi usta bir şekilde - BTAH VI, 711), *yırtqıstarsa* “yırtıcılar gibi” (acımasız, sert kişi - BTAH IV, 236).

2. Sözlüklerde edattan sonra fiil alan anlatımlar:

may kēwēk irēw “yağ gibi erimek”: 1. Soğuktan sığağa geçince rahatlık hissetmek. 2. Güzel söz karşısında iyi hissetmek.; *saq minen suq kēwēk yeşew* “Sak ile Suk gibi yaşamak”: Birini özleyen ve görüşemeyen kişiler için kullanılır.; *tubalday / tubal kēwēk bulıw* “ağaç kabuğundan yapılmış oval kap gibi olmak”: Hissiz hâle gelmek.; *yēnē kēwēk kūrēw* “cin gibi görmek”: Hoşlanmamak, sevememek.; *kūrke kēwēk qabarıw* “hindi gibi kabarmak”: Çabuk öfkelenmek; boş yere övünmek vb.

3. Sözlüklerde sıfat olarak verilmiş olan benzetmeli yapılar:

kön kēwēk acıq “gün gibi açık” vb. (BTH I, 540, BTFH, 170).

4. Başkurt Türkçesi sözlüklerinde çalışmamıza konu olan yapılar farklı anlam ve biçimlerde madde başı olarak yer almıştır. Aşağıda tablo hâlinde verilen kullanımlarda BTH'dekiler sıfat olarak kullanıldığı için ve edattan sonra fiil aldığı için çalışmaya alınmamıştır. BTFH'deki örnekler edat grubu olduğu için çalışmada kullanılmıştır.

Sözlüklerde farklılık bulunan yapılar şunlardır:

Çalışmaya dâhil edilmeyen kullanımlar	Çalışmaya dâhil edilen kullanımlar
<i>hağızaq / hağız kēwēk yebēşew</i> “eşek arısı / sakız gibi yapışmak”: Çok yapışmak (BTH I, 458).	<i>hağızaq kēwēk / şikēllē / hımaq</i> “eşek arısı gibi”: Yapışmak; birini bırakmayan sırnaşık kişi (BTFH, 305).
<i>maylağan hımaq bulıw</i> “yağlamış gibi olmak”: Birinin gönlünü aldıktan sonra durumun düzelmesi (BTH I, 780).	<i>maylağan kēwēk</i> “yağlamış gibi”: Çok başarılı, sorunsuz (BTFH, 237).
<i>tož hipken kēwēk yebēşēp yatıw</i> “tuz serpmiş gibi yapışıp kalmak”: Bir yere yerleşip gitmeyen kişi, kuş veya başka	<i>tož halıp quyğan / hipken kēwēk</i> “tuz atmış gibi”: Bir yere iyice yerleşen kişi (BTFH, 282).

bir canlıya şaşkınlık bildirmek için söylenen ifade. (BTH II, 363).	
<i>imendey niq</i> “meşe gibi sağlam”: Güçlü kuvvetli, sağlıklı erkek (BTH I, 380).	<i>imen kēwēk</i> “meşe gibi”: Çok genç, sağlıklı (BTFH, 127; BTH I, 380) (BTH I’de <i>imen kēwēk</i> biçimi de verilmiştir.)
<i>suyın kēwēk qara</i> “dökme demir kap gibi kara”: Kapkara (BTH II, 239).	<i>suyın kēwēk</i> “dökme demir kap gibi”: Kapkara (BTAH VII, 657).

5. Edebî eserlerde kullanılan benzetmeler de çalışmanın dışında tutulmuştur. *küzene aq halğan yazğı ügēzzey* “gözüne perde gelen yaz öküzü gibi” (Bülekov, 1994: 114), *yēneyet östōnde totolğan kēşēler humaq* “cinayet üzerinde yakalanmış kişiler gibi” (Bülekov, 1994: 126), *bažza yatqan berengē habağı kēwēk* “depoda duran patates filizi gibi” (Bülekov, 1994: 41), *as bēt kēwēk* “aç bit gibi” (Biişeva, 1969: 267), *qulı bıǵawlanǵan ese kēwēk* “elleri bağlanmış anne gibi” (Garipov, 1996: 37), *qızıl ügēz humaq* “kıızıl öküz gibi” (Garipov, 1996: 133) örneklerinde olduğu gibi her yazar eserlerinde özgün benzetmelere yer verebilir. Yazarın üslubu için de önemli olan bu husus bizim konumuzun dışındadır. Çalışmamız, sadece Başkurt Türkçesi sözlüklerinden tespit edilen örneklerle sınırlandırılmıştır.

İnceleme

Her dilde bilinmeyen bir kavramın veya durumun en kolay açıklama yollarından biri olan, günlük konuşmalarda, yazılı metinlerde sıkça kullanılan benzetmeli anlatımların Başkurt Türkçesindeki görünüşleri, anlamları sınıflandırılmış; Türkiye Türkçesi ile benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Benzetmeli Anlatımların Sınıflandırılması

Benzetmeli anlatımlar, yapısına ve anlamlarına göre gruplandırılmıştır.

Yapısına Göre Benzetmeli Anlatımlar

Yapısına göre benzetmeli anlatımlar benzetme edatından önce gelen isim esas alınarak “İsim Kısmı Tek Kelimeden Oluşan Benzetmeli Anlatımlar” ve “İsim Kısmı Kelime Grupları İle Kurulanlar” olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir.

1. İsim Kısmı Tek Kelimeden Oluşan Benzetmeli Anlatımlar

Başkurt Türkçesi sözlüklerinden isim kısmı yalın hâlde bulunan 63 benzetmeli anlatım tespit edilmiştir. Bu örneklerde en fazla *kēwēk* edatı kullanılırken *humaq*, *şikēllē* edatı ile kullanım daha azdır. *kēwēk* edatından sonra en sık kullanılan yapı, isimden sonra +*dAy*, +*tAy*, *zAy*, +*lAy* eklerinin getirildiği benzetmelerdir. Bazı isimlerin birden fazla edatla kullanıldığı örnekler de vardır. İsim kısmı tek kelimeden oluşan benzetmeli anlatımlar aldığı edata göre altı grupta şöyle tasnif edilebilir:

1. 1. İsimden Sonra +dAy, +tAy, źAy, +lAy Eki Almış Yapılar:

<i>Alpamişalay</i> “Alpamişa gibi”: Güçlü, iri yarı (BTAH I, 252).	<i>huyżay</i> “sırık gibi”: Uzun, biçimsiz (BTAH IX, 606).
<i>arışlanday</i> “aslan gibi”: Güçlü (BTAH I, 337).	<i>kübelektey</i> “kelebek gibi”: Küçük, temiz (BTAH IV, 758).
<i>arğımaqtay</i> “cins at gibi”: Çok hızlı (BAH I, 305).	<i>kübeley</i> “küme gibi”: Büyük (BTAH IV, 757).
<i>attay</i> “at gibi”: Güçlü (BTAH I, 369).	<i>kürektey</i> “kürek gibi”: Çok büyük (el, avuç için) (BTAH IV, 655).
<i>bisuralay</i> “bisura: Parlak sarı saçlı saçlı, korkunç bir kadın şeklinde mitik varlık”: Cadı gibi, yaşlı kadın (BTAH II, 288).	<i>köböley</i> “havan gibi”: Dar (BTAH IV, 603).
<i>bożżay</i> “buz gibi”: Çok soğuk (BTAH II, 301).	<i>mermerżey</i> “mermer gibi”: Beyaz, pürüzsüz (BTAH VI, 483).
<i>döldöldey</i> “düldül gibi”: Hızlı, çevik (BTAH III, 434).	<i>munsaqtay</i> “boncuk gibi”: Yuvarlak, küçük (BTAH VI, 418).
<i>döweley</i> “deve gibi”: Büyük (BTAH III, 423).	<i>qursaqtay</i> “kukla gibi”: Küçük (BTAH V, 617).
<i>gerebeley</i> “kehribar gibi”: İri, büyük (Ekin için kullanılır.) (BTAH III, 235).	<i>yibektey</i> “ipek gibi”: Yumuşak, güzel (BTAH III, 488).
<i>gürżey</i> “mezar gibi”: Karanlık; zor (BTAH III, 230).	<i>yılanday</i> “yılan gibi”: Zehirli (BTAH IV, 204).
<i>huyılday</i> “sırık gibi”: Uzun boylu, uzun biçimsiz bir boya sahip olan, tembelle (BTAH IX, 606).	

1.2. İsimden Sonra *kewek* Edatı Almış Yapılar

<i>alap kewek</i> “sepet gibi”: İri yarı, biçimsiz (BTFH, 27).	<i>külege kewek</i> “gölge gibi”: Sürekli, ısrarlı (BTH I, 569).
<i>alma kewek</i> “elma gibi”: Çok güzel yüzlü (Gençler ve çocuklar için kullanılır.) (BTFH, 31 / BTH I, 54).	<i>maylağan kewek</i> “yağlamış gibi”: Çok başarılı, sorunsuz (BTFH, 237).
<i>aqıq kewek</i> “akik gibi”: Çok temiz, saf (BTFH, 23).	<i>orsoq kewek</i> “iğ gibi”: Hızla dönen. (BTH II, 48).
<i>at kewek</i> “at gibi”: İri kemikli (BTH I, 87).	<i>sıra kewek</i> “çıra gibi”: Zayıf kişi (BTH II, 265).
<i>balıq kewek</i> “balık gibi”: 1. Toplu kadın. 2. Çok fazla mal mülk (BTFH, 60; BTH I, 114).	<i>sinayaq kewek</i> “fincan gibi”: Büyük ve yuvarlak (Genellikle göz için kullanılır.) (BTH II, 263).
<i>ět kewek</i> “köpek gibi”: Çok, fazla (BTH II, 727).	<i>sěbėn kewek</i> “sivrisinek gibi”: Toplu hâlde (BTFH, 254).
<i>göl kewek</i> “gül gibi”: Çok güzel, bol, iyi (Hayat için kullanılır.) (BTH I, 234).	<i>suyın kewek</i> “dökme demir kap gibi”: Kapkara (BTAH VII, 657).
<i>hölök kewek</i> “sülük gibi”: Zarif, endamı güzel; derisi sülük gibi parlayan at (BTH	<i>tiğinsıq kewek</i> “tıpa gibi”: Çok kirli ve kararmış eşya (BTH II, 425).

II, 601).	
<i>imen kəwək</i> “meşe gibi”: Çok genç, sağlıklı (BTFH, 127; BTH I, 380).	<i>yalan kəwək</i> “bozkır gibi”: Büyük meydan (BTH II, 785).
<i>kübelek kəwək</i> “kelebek gibi”: 1. Çevik (BTFH, 186) 2. Narin hareket eden kızlar için kullanılır (BTH I, 559).	<i>yıwasa kəwək</i> “kızartılmış hamur gibi”: Güçlü, delikanlı (BTH I, 455).

1.3. İsimden Sonra *humaq* Edatı Almış Yapılar

<i>berxet humaq</i> “kadife gibi”: Yumuşak (BTH I, 204).
<i>şıp humaq</i> “çivi gibi”: Düz (BTH II, 680).
<i>yən humaq</i> “cin gibi”: Çok hızlı, güçlü, üstün özelliklere sahip (BTAH III, 532).

1.4. İsimden Sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy*, *kəwək*, *humaq* Almış Yapılar

<i>ezmewərzey / ezmewər kəwək</i> “iri yarı adam gibi”: Genç, güçlü (BTH II, 738).
<i>kömöş kəwək / humaq / kömöştəy</i> “gümüş gibi”: Bir şeyin rengini, temizliğini ve doğallığını anlatmak için kullanılır; temiz (nehir veya su) (BTH I, 539; BTAH IV, 655).
<i>közgöley / közgö kəwək</i> “ayna gibi”: Işıl ışıl, düz, pürüzsüz (BTAH IV, 609 / BTFH, 167).
<i>kügersən kəwək / kügersəndey</i> “güvercin gibi”: 1. Mutlu aile. 2. Muhabbetle konuşma için kullanılır (BTH I, 560; BTAH IV, 763).
<i>kül kəwək / küldəy</i> “göl gibi”: Eni boyu geniş olan; çok bol (BTH I, 569).
<i>səyeley / səye kəwək / səye humaq</i> “vişne gibi”: Kırmızı; nemli (BTAH VII, 471).
<i>süməs kəwək / süməstəy</i> “kepçe gibi”: Çok büyük (BTH II, 247).
<i>taw kəwək / humaq / tawzay</i> “dağ gibi”: Çok (BTH II, 327).
<i>yar kəwək / yarzay</i> “su kenarı gibi”: 1. Çok iyi yetişmiş, verimli (Ekin için kullanılır.) (BTFH, 339). 2. Büyük, iri (BTH II, 798).
<i>yarqa kəwək / yarqalay</i> “kütük gibi”: İri yarı, büyük (BTH II, 802).
<i>yəl kəwək / yəldəy</i> “rüzgâr gibi”: Çok hızlı, çevik (BTH I, 311).
<i>yələktey / yələk kəwək</i> “çilek gibi”: Yetişkin kadın veya erkek; çok güzel kadın (BTFH, 112; BTH I, 318).

1.5. İsimden Sonra *kəwək* veya *humaq* ile Kullanılabilen Yapılar

<i>dəğət humaq / kəwək</i> “katran gibi”: Kara; parlak renk (BTH I, 269).
<i>qarışqan humaq / kəwək</i> “karışmış gibi”: Bir işin istenilenin dışında gelişmesi (BTFH, 210; BTH I, 650).
<i>şewle kəwək / humaq</i> “ışık gibi”: Sürekli, ısrarlı (BTH II, 690).
<i>yəbek kəwək / humaq</i> “ipek gibi”: Yumuşak tabiatlı kişi (BTH I, 306).

1.6. İsimden Sonra *kəwək*, *humaq* veya *şikəllə* ile Kullanılabilen Yapılar

<i>hağızraq kəwək / şikəllə / humaq</i> “eşek arısı gibi”: Yapışmak; birini bırakmayan sırnaşık kişi (BTFH, 305).

<i>šem kěwěk / šikěllě</i> “mum gibi”: Düz, dimdik ayağa kalkan kişi (BTH II, 686).
<i>yěn kěwěk / humaq / šikěllě</i> “cin gibi”: Çok sert, sağlam hareket; çok genç, güçlü (BTFH, 114 / BTH I, 321).

2. İsim Kısmı Kelime Grubu Olan Benzetmeli Anlatımlar

Benzetme edatından önce gelen isim unsurunun kelime grubu olduğu 81 benzetmeli anlatım tespit edilmiştir. Bunlar beş grupta incelenebilir.

2.1. İsim Kısmı Belirtisiz İsim Tamlaması Olanlar:

Bu grupta 18 örnek tespit edilmiştir. Yazının niteliğini, çayın demlenip demlenmediğini, bir kişinin kaşının özelliğini, yiyeceğin tazeliğini ifade eden benzetmeli anlatımlar vardır. Burada kullanılan isimler daha çok *hayvan isimleri* ve *göz* kelimesidir.

<i>at küžendey</i> “at gözü gibi”: Kendi emsallerine göre büyük veya küçük (BTH I, 87).	<i>küz yešě kěwěk</i> “gözyaşı gibi”: Çok temiz, saf (BTFH, 181 / BTH I, 562).
<i>barmaq başınday</i> “parmak başı gibi”: Büyük bir şeye küçük denmesi (BTAH II, 133).	<i>qarlugas qanatu kěwěk</i> “kırlangıç kanadı gibi”: Çizilmiş gibi olan kapkara kaş (BTH I, 664).
<i>barmaq osonday / ostoğonday</i> “parmak ucu gibi”: Çok küçük (BTAH II, 133).	<i>qaz těšě kěwěk</i> “dokurcun gibi”: Güzel yazı için kullanılır (BTAH V, 91).
<i>ěne osonday</i> “iğne ucu gibi”: Çok küçük (BTFH, 323).	<i>qırmišqa ilewě humaq</i> “karınca yuvası gibi”: Bir araya toplanmış hareket hâlindeki insanlar (BTH I, 376).
<i>hariq kötöwě humaq</i> “koyun sürüsü gibi”: Bilinçsizce toplanmış kişiler (BTH II, 577).	<i>quyan qanı kěwěk</i> “tavşankanı gibi”: İyi demlenmiş çay (BTH I, 627).
<i>hıw hólögö kěwěk</i> “su sülüğü gibi”: Zarif, endamı güzel; derisi sülük gibi parlayan at (BTH II, 601).	<i>sewke tubılay</i> “saksağan sürüsü gibi”: Toplu şekilde (BTAH VII, 844).
<i>kügersěn küžendey</i> “unutmabeni gibi”: Büyük, taze (yiyecek için) (BTAH IV, 763).	<i>sısqan küžě kěwěk</i> “fare gözü gibi”: Çok küçük olan ve arada bir görünen ateş, ışık (BTFH, 260).
<i>küz nırı kěwěk / küž nurınday</i> “göz nuru gibi”: Çok değerli (BTH I, 563).	<i>taraqan boto kěwěk</i> “örümcek bacağı gibi”: Eğri büğrü yazılmış yazı (BTH II, 315).
<i>küz qarahu kěwěk / qarahılay</i> “göz bebeği gibi”: Kıymetli (BTFH, 182 / BTH I, 562).	<i>ut börsehě kěwěk</i> “ot piresi gibi”: Çok hızlı, çevik (BTFH, 295).

2.2. İsim Kısmı Sıfat Tamlaması Olanlar:

Bu grupta 36 kullanım tespit edilmiştir. Daha ayrıntılı bir anlatım için sıfat tamlaması kalıbında olan isimlerle benzetmeli anlatımlar kurulmuştur.

<i>atlı qaзақ kěwěk / qaзақtay</i> “atlı Kazak	<i>qara bolot humaq</i> “kara bulut gibi”:
--	--

gibi”: Üste çıkmaya çalışan kişi (BTFH, 43).	Korkutan, dehşete düşüren şey (BTH I, 636).
<i>atqan uq hımaq</i> “atılan ok gibi”: Çok hızlı (BTFH, 42).	<i>qara sewke kēwēk</i> “saksığan gibi”: Kalabalık, bir araya toplanmış insanlar (BTH II, 288).
<i>beylē qoş hımaq</i> “bağlı kuş gibi”: Evden çıkamayan, dışarıda dolaşmaktan mahrum olan (BTH I, 198).	<i>qatqan bağana hımaq / kēwēk</i> “çakılmış kazık gibi”: Şaşkınlıktan, korkudan kalakalma (BTAH II, 60).
<i>beyzen ısqınğan ēt kēwēk</i> “bağdan kurtulmuş köpek gibi”: Çok şaşkın kişi (BTH I, 196).	<i>qoyoşqanğa qısqılğan tizek kēwēk</i> “eyerin kayışına sıkışmış tezek gibi”: Her yere girip çıkan kişi (BTFH, 212).
<i>biş barmaq hımaq / kēwēk / şikēllē</i> “beş parmak gibi”: Çok iyi (BTFH, 84).	<i>qumğa hiŋgen hıw kēwēk</i> “toprağa sinmiş su gibi”: Çok iyi öğrenmek, ezberlemek (BTFH, 215).
<i>bürēnen örkken hariq kötöwē kēwēk</i> “kurttan korkan koyun sürüsü gibi”: Korkudan kaçışan insanlar (BTFH, 89).	<i>quş munsaq kēwēk / munsaqtay</i> “bir çift boncuk gibi”: Hep birlikte gezen kişiler; birbirine çok benzeyen iki kişi (BTH II, 709).
<i>ewrew aşığan hıyr hımaq</i> “kesmik yemiş inek gibi”: Zor nefes alan kişi (BTH II, 761).	<i>quturlı baqa hımaq / kēwēk</i> “benekli kurbağa gibi”: Çirkin kadın (BTH I, 709).
<i>ēyne yotqan ēt kēwēk</i> “iğne yutmuş köpek gibi”: Çok zayıf, çelimsiz (BTH II, 725).	<i>may ēşēndegē böyör hımaq</i> “yağ içindeki böbrek gibi”: Kıtık, zorluk yaşamamak, rahat yaşamak (BTH I, 779).
<i>ikē tamsı hıw kēwēk</i> “iki damla su gibi”: Birbirine çok benzeyen kişi veya eşya (BTFH, 124; BTH I, 369).	<i>mögözhöz hıyr hımaq</i> “boynuzsuz inek gibi”: Sevimsiz, asık suratlı, utanmaz kişiler için kullanılır. (BTH I, 822).
<i>irēklē qoş kēwēk</i> “özgür kuş gibi”: Gerçekten özgür olan (BTFH, 129).	<i>öyrenmegen tay kēwēk</i> “ehlileşmeyen tay gibi”: Kurallara uymayan kişilere şakayla söylenen ifade. (BTH II, 68).
<i>hıwğa töşken tawıq (sısqan) kēwēk</i> “suya düşen tavuk / fare gibi”: Zor durumda kalmak (BTFH, 316).	<i>par kügersindey</i> “çift güvercin gibi”: Mutlu aile (BTH I, 560).
<i>höt östöndegı qaymaq kēwēk</i> “sütün üstündeki kaymak gibi”: Rahat, kıymetli (BTH II, 604).	<i>sütlēktegē qoş kēwēk</i> “kafesteki kuş gibi”: Tutsak, özgür olmayan kişi (BTH II, 210).
<i>ışken yil kēwēk / hımaq / yildey</i> “esen rüzgâr gibi, rüzgâr gibi”: Çok hızlı (BTAH III, 505; BTH I, 406).	<i>sütlēkten qotolğan qoş kēwēk</i> “kafesten kurtulan kuş gibi”: Özgürlüğüne kavuşan kişi (BTH II, 210).
<i>küşekken tawıq kēwēk</i> “sırılsıklam olmuş tavuk gibi”: Miskin miskin hareket eden kişi (BTFH, 195).	<i>urta barmaq kēwēk</i> “orta parmak gibi”: Çok iyi kişi (BTH I, 116).
<i>küz östöndegē qaş kēwēk</i> “gözün üstündeki kaş gibi”: Çok değerli (BTFH, 183, BTH I, 563).	<i>urtağa (bilēne) huqqan yılan kēwēk</i> “ortasına (beline) vurulan yılan gibi”: Zor bir durumdan kurtulamamak,

	zorlanmak (BTFH, 293).
<i>küzən alğan kügewən kəwək</i> “gözüne sığır sineği kaçmış gibi”: Nereye gittiğini, ne yaptığını bilmeden şaşkın şaşkın dolaşan kişi (BTFH, 179).	<i>uti hüngen usaq hımaq</i> “ateşi sönen ocak gibi”: Çok isteksiz (BTFH, 296).
<i>küzge töşken süp (aq) kəwək</i> “göze giren çöp gibi”: İşte, hayatta sürekli problem çıkarıcı kişi (BTFH, 179).	<i>utqa (quzğa) başqan bəsey kəwək</i> “ateşe (köze) basmış kedi gibi”: Sabırsız, bir oraya bir buraya giden kişiler (BTH I, 136).
<i>qaqqan qazıq kəwək</i> “çakılmış kazık gibi”: Şaşkınlıktan yerinde hareketsiz kalan kişi; çok güçlü insan (BTH I, 604).	<i>yeşənden qasqan şeytan hımaq</i> “yıldırımdan kaçan şeytan gibi”: Korkudan kaçan insan (BTH I, 472).

2.3. İsim Kısmı Sıfat-fil Grubu Olanlar:

Bu grupta 23 örnek yer almaktadır. Duygu ifade eden benzetmeli anlatımların kullanımı daha fazladır.

<i>arşın yotqan hımaq</i> “arşın yutmuş gibi”: Dimdik durmaya çalışın kişi (BTAH I, 333).	<i>qurğaş irətəp quyğan kəwək</i> “kurşun eritmiş gibi”: Başın çok ağrması (BTFH, 227).
<i>atqa atlangan kəwək</i> “ata binmiş gibi”: Mutlu bir şekilde (BTFH, 42).	<i>meyit sıqqan kəwək</i> “cenaze çıkmış gibi”: Neşesiz, mutsuz ev veya ortam (BTH I, 848).
<i>awızı kürek mənən tişken kəwək</i> “ağzı kürek ile deşilmiş gibi”: Dedikoducu (BTFH, 48).	<i>öröp tultırğan kəwək</i> “üfleyerek doldurmuş gibi”: Şişman (BTFH, 251).
<i>ayaz könde yeşən huqqan kəwək</i> “bulutsuz günde yıldırım çarpmış gibi olmak”: Beklenmedik bir durumda gerçekleşen olayın güçlü etkisini anlatmak için kullanılır (BTFH, 53).	<i>sarlap quyğan kəwək</i> “bilenip keskinleşmiş gibi”: Hazırcevap; üslubun çok akıcı olması (BTFH, 254).
<i>bozlo hıw hipken hımaq</i> “buzlu su serpmiş gibi”: Korkuyla aniden irkilmek (BTH II, 586).	<i>tələ sarlap quyğan kəwək</i> “dili bilenmiş gibi”: Bir konuyu irdelemek (BTFH, 274).
<i>haylap alğan kəwək</i> “seçilip alınmış gibi”: Çok güzel (BTFH, 306).	<i>toz halıp quyğan / hipken kəwək</i> “tuz atmış gibi”: Bir yere iyice yerleşen kişi (BTFH, 282).
<i>hılap quyğan hımaq</i> “ölçmüş gibi”: Vücuda tam olan kıyafet (BTH II, 623).	<i>üs itkendey</i> “kinlenmiş gibi”: Kasıtlı olarak (BTFH, 301).
<i>kükten töşken kəwək / töşkendey</i> “gökten düşmüş gibi”: Beklenmedik durumda olan olay veya gelen kişi (BTFH, 187).	<i>yañı twğan kəwək / yañı twğanday</i> “yeni doğmuş gibi”: Rahatlık, vücudun hafiflemesi (BTH II, 436).
<i>qıl tartqan kəwək / tartqanday</i> “kıl ile çekmiş gibi”: 1. Düz, ince (BTH I, 725).	<i>yəpke təzgen kəwək</i> “ipe dizmiş gibi”: Eşit şekilde, sıralı (BTH I, 325).

2. Dümdüz yapılmış yol (BTFH, 231).	
<i>qırmısqağa tayaq tuqqan kēwēk</i> “karıncaya sopa sokmuş gibi”: Huzursuzluk, düzensizlik (BTFH, 233).	<i>yēr yotqan kēwēk</i> “yer yutmuş gibi”: Aniden gözden kaybolan kişi veya nesne (BTFH, 117).
<i>qızıl sekmen yayğan kēwēk / töslö / hımaq</i> “kırmızı palto sermiş gibi”: Çileğin bol olduğu yer (BTFH, 229).	<i>yılan saqqan kēwēk</i> “yılan sokmuş gibi”: Aniden sıçramak, bağırarak (BTH I, 447).
<i>qort saqqan kēwēk / saqqanday</i> “arı sokmuş gibi”: Oraya buraya koşturmak (BTFH, 218).	

2.4. İsim Kısmı Bağlama Grubu Olanlar:

Bu grupta iki örnek tespit edilmiştir. Bu kullanımlar Türkiye Türkçesinde de bağlama grubu ile ifade edilir.

<i>ēt mēnen bēsey kēwēk</i> “köpek ile kedi gibi”: Kendi aralarında tartışan, kavga eden kişiler (BTH I, 136).
<i>yir mēnen kük arahı kēwēk</i> “yerle gök arası gibi”: Çok farklı (BTFH, 117).

2.5. İsim Kısmı Aitlik Grubu Olanlar:

<i>ayaq astındağı kēwēk</i> “ayakaltında gibi”: Çok yakın (BTFH, 54).
<i>us töböndegē kēwēk</i> “avuç içinde gibi”: Çok yakın (BTH II, 386).

Anlamına Göre Benzetmeli Yapılar

Benzetmeler iki kavram veya nesne arasında ilişki kurar. Gerçekte ilişkisi olmayan, normalde karşılaştırılmaz olduğu düşünülen şeyler arasında çoğunlukla canlı ve şaşırtıcı imajlar kullanarak beklenmedik ilişkiler kurar (Israel, vd. 2004: 134; Ufuk, 2015: 318). Başkurt Türkçesinde de farklı imajlar kullanılarak benzetmeli anlatımlar kullanılmıştır. Anlamlarına göre bu yapılar “İsim Kısmı Tek Kelimeden Oluşan Benzetmeli Yapılarda Anlam” ve “İsim Kısmı Tek Kelime Grubundan Oluşan Benzetmeli Yapılarda Anlam” olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

1. İsim Kısmı Tek Kelimeden Oluşan Benzetmeli Yapılarda Anlam

Benzetmeli anlatımlar, farklı kavram ve nesnelere karşılık için kullanılmıştır. Anlam özelliklerine göre isim kısmı tek kelimeden oluşan benzetmeli yapıları şöyle sınıflandırmak mümkündür:

1.1. Mekâna ve Doğaya Yönelik Kullanılanlar:

köböley “havan gibi” (dar); *qursaqtay* “kukla gibi” (küçük); *şıp hımaq* “çivi gibi” (düz); *közgöley* “ayna gibi” (ışıl ışıl, düz, pürüzsüz); *yalan kēwēk* “bozkır gibi” (büyük meydan); *kömöş kēwēk / hımaq / kömöştay* “gümüş gibi” (bir şeyin rengini, temizliğini ve doğallığını anlatmak için kullanılır); *gürzey* “mezar gibi” (karanlık; zor).

1.2. İnsana Yönelik Kullanılanlar:

İnsana yönelik kullanılanlar, edattan önceki ismin kavram alanına göre sınıflandırılmıştır.

a) Bitki ve Yiyecek İsimleriyle Kurulan Anlatımlar:

alma kəwək “elma gibi” (çok güzel yüzlü; gençler ve çocuklar için kullanılır); **yələkəy / yələk kəwək** “çilek gibi” (yetişmiş büyümüş kadın veya erkek; çok güzel kadın); **imen kəwək** “meşe gibi” (çok genç, sağlıklı); **yıwasa kəwək** “kızartılmış hamur gibi” (güçlü, delikanlı).

b) Hayvan İsimleriyle Kurulan Anlatımlar:

at kəwək “at gibi” (iri kemikli); **arısləndəy** “aslan gibi” (güçlü); **balıq kəwək** “balık gibi” (toplu kadın); **hağızəy kəwək / şikəllə / hımaq** “eşek arısı gibi” (yapışmak, birini bırakmayan sırnaşık kişi); **hölök kəwək** “sülük gibi” (zarif, endamı güzel).

c) Eşya, Nesne İsimleriyle Kurulan Anlatımlar:

alap kəwək “sepet gibi” (iri yarı, biçimsiz); **huyzəy** “sırık gibi” (uzun, biçimsiz); **huyıldəy** “sırık gibi” (uzun boylu, uzun biçimsiz bir boya sahip olan, tembel); **şem kəwək / şikəllə** “mum gibi” (düz, dimdik ayağa kalkan kişi); **yəbek kəwək / hımaq** “ipek gibi” (yumuşak tabiatlı kişi); **kürekəy** “kürek gibi” (çok büyük; el, avuç için kullanılır); **sıra kəwək** “çıra gibi” (zayıf kişi); **sınəyək kəwək** “fincan gibi” (büyük ve yuvarlak; genellikle göz için kullanılır).

ç) Mitolojik İsimlerle Kurulan Anlatımlar:

Alpamişalay “Alpamişa gibi” (güçlü, iri); **bisuralay** “cadı gibi” (yaşlı kadın); **döldöldey** “düldül gibi” (hızlı, çevik); **yən kəwək / hımaq / şikəllə** “cin gibi” (çok sert, sağlam hareket; çok genç, güçlü).

1.3. Yiyecek İçin Kullanılanlar:

gerebeley “kehribar gibi” (iri, büyük ekin); **yar kəwək** “su kenarı gibi” (çok iyi yetişmiş ekin).

1.4. Miktar ve Şekil Bildiren Kullanımlar:

Başkurt Türkçesinde büyüklük ve çokluk bildiren benzetmeli anlatımlar daha fazladır. Hız, genişlik ifade edenler de bu grupta değerlendirilmiştir.

argımaqtay “cins at gibi” (çok hızlı); **döyeley** “deve gibi” (büyük); **ət kəwək** “köpek gibi” (çok); **kübelek kəwək** “kelebek gibi” (çok hızlı, çabuk); **kübeley** “küme gibi” (büyük), **köböley** “havan gibi” (dar); **taw kəwək / hımaq / tawzəy** “dağ gibi” (çok); **süməs kəwək** “kepçe gibi” (çok büyük); **kül kəwək / küldəy** “göl gibi” (eni boyu geniş olan; çok bol); **munsəqtay** “boncuk gibi” (yuvarlak, küçük); **qursəqtay** “kukla gibi” (küçük); **yarqa kəwək / yarqalay** “kütük gibi” (iri yarı, büyük).

1.5. Renk İçin Kullanılanlar:

dëğët hımaq / këwëk “katran gibi” (kara; parlak renk); *sëyeley / sëye këwëk / sëye hımaq* “vişne gibi” (kırmızı, ıslak); *mermerzëy* “mermer gibi” (beyaz; pürüzsüz); *suyın këwëk* “dökme demir kap gibi” (kapkara).

1.6. Hayat ve Aile İçin Kullanılanlar:

göl këwëk “gül gibi” (çok güzel, bol, iyi; hayat için kullanılır), *kügersën këwëk* “güvercin gibi” (mutlu aile).

1.7. Nitelik ve Durum İçin Kullanılanlar:

aqıq këwëk “akik gibi” (çok temiz, saf); *berxet hımaq* “kadife gibi” (yumuşak); *şewle këwëk / hımaq* “ışık gibi” (sürekli, ısrarlı); *bozzay* “buz gibi” (çok soğuk); *kübelektey* “kelebek gibi” (küçük, temiz); *külege këwëk* “gölge gibi” (sürekli, ısrarlı), *orsoq këwëk* “iğ gibi” (çabuk); *yibektey* “ipek gibi” (yumuşak, güzel); *yılanday* “yılan gibi” (zehirli).

1.8. Eşya İçin Kullanılanlar:

tıgınsıq këwëk “tıpa gibi” (çok kirli ve kararmış eşya).

2. İsim Kısmı Kelime Grupları ile Kurulanlarda Anlam

Bu grupta benzetilen ve benzeyen arasındaki bağı ayrıntılı bir tasvir ile açıklayan anlatımlar vardır. Mekân, doğa, duygular, insana ait özellikler gibi konularda Başkurt Türkçesindeki anlam zenginliğini ortaya koyan benzetmeler sekiz bölümde sınıflandırılabilir.

2.1. Mekâna ve Doğaya Yönelik Kullanılanlar:

qızıl sekmen yayğan këwëk / töslö / hımaq “kırmızı palto sermiş gibi” (çileğin bol olduğu yer); *qıl tartqan këwëk / tartqanday* “kıl ile çekmiş gibi” (dümdüz yapılmış yol); *meyit sıqqan këwëk* “cenaze çıkmış gibi” (neşesiz, mutsuz ev veya ortam).

2.2. İnsana Yönelik Kullanılanlar:

arşın yotqan hımaq “arşın yutmuş gibi” (dimdik durmaya çalışan kişi); *atlı qaзақ këwëk* “atlı Kazak gibi” (üste çıkmaya çalışan kişi); *awızı kürek mënen tişken këwëk* “ağız kürek ile deşilmiş gibi” (dedikoducu); *beylë qoş hımaq* “bağlı kuş gibi” (evden çıkamayan, dışarıda dolaşmaktan mahrum olan); *beyzen isqınğan ët këwëk* “bağdan kurtulmuş köpek gibi” (çok şaşkın kişi); *ewrew aşagan hıyır hımaq* “kesmik yemiş inek gibi” (zor nefes alan kişi); *ët mënen bësey këwëk* “köpek ile kedi gibi” (kendi aralarında tartışan, kavga eden kişiler); *ëyne yotqan ët këwëk* “iğne yutmuş köpek gibi” (çok zayıf, çelimsiz); *harıq kötöwë hımaq* “koyun sürüsü gibi” (bilinçsizce toplanmış kişiler); *hıw hölögö këwëk* “su sülüğü gibi” (zarif, endamı güzel; derisi sülük gibi parlayan at); *irëklë qoş këwëk* “özgür kuş gibi” (gerçekten özgür olan); *küşekken tawıq këwëk* “sırılsıklam olmuş tavuk gibi” (miskin miskin hareket eden kişi); *küzën*

alğan kügewěn kěwěk “gözüne sığır sineği kaçmış gibi” (nereye gittiğini, ne yaptığını bilmeden şaşkın şaşkın dolaşan kişi); *küźge tōşken süp kěwěk* “göze giren çöp gibi” (işte, hayatta sürekli problem çıkararak kişi); *mögözhöz hıyr hımaq* “boynuzsuz inek gibi” (arsız, utanmaz kişi); *öyrenmegen tay kěwěk* “ehlileşmeyen tay gibi” (kurallara uymayan kişilere şakayla söylenen ifade); *qaqqan qazıq kěwěk* “çakılmış kazık gibi” (şaşkınlıktan yerinde hareketsiz kalan kişi; çok güçlü insan); *qara sewke kěwěk* “saksağan gibi” (kalabalık, bir araya toplanmış insanlar); *qarlugas qanatu kěwěk* “kırlangıç kanadı gibi” (çizilmiş gibi olan kapkara kaş); *qoyosqanğa qısulğan tızek kěwěk* “eyerin kayışına sıkışmış tezek gibi” (her yere girip çıkan kişi); *qırmısqa ilewě hımaq* “karınca yuvası gibi” (bir araya toplanmış hareket eden insanlar); *quş munsaq kěwěk* “bir çift boncuk gibi” (hep birlikte gezen kişiler; birbirine çok benzeyen iki kişi); *qutırlı baqa hımaq / kěwěk* “benekli kurbağa gibi” (çirkin kadın); *tělě bısaq kěwěk* “dili bıçak gibi” (acı dilli); *toz halıp quyğan / hipken kěwěk* “tuz atmış gibi” (bir yere iyice yerleşen kişi); *urta barmaq kěwěk* “orta parmak gibi” (çok iyi kişi); *utqa (quźğa) başqan bēsey kěwěk* “ateşe (köze) basmış kedi gibi” (sabırsız, bir oraya bir buraya giden kişiler); *yěr yotqan kěwěk* “yer yutmuş gibi” (aniden gözden kaybolan kişi veya nesne); *yeşēnden qasqan şeytan hımaq* “yıldırımından kaçan şeytan gibi” (korkudan kaçan insan).

2.3. Yiyecek, İçecek İçin Kullanılanlar:

kügersēn küźēndey “unutmabeni gibi” (büyük, taze yiyecek); *quyan qanı kěwěk* (tavşankanı gibi) (iyi demlenmiş çay).

2.4. Miktar ve Şekil Bildiren Kullanımlar:

at küźēndey “at gözü gibi” (kendi emsallerine göre büyük veya küçük); *qıl tartqan kěwěk / tartqanday* “kıl ile çekmiş gibi” (düz, ince); *us ayahınday* “avuç içi gibi” (çok küçük ve yassı).

2.5. Durum ve Nitelik İçin Kullanılanlar:

atqan uq hımaq “atılan ok gibi” (çok hızlı); *biş barmağı hımaq / kěwěk / şikēllē* “beş parmak gibi” (çok iyi); *höt östōndegi qaymaq kěwěk* “sütün üstündeki kaymak gibi” (rahat, kıymetli); *isken yil kěwěk / hımaq / yildey* “esen rüzgâr gibi, rüzgâr gibi” (çok hızlı); *küź nuri kěwěk / küź nurınday* “göz nuru gibi” (çok değerli); *küź östōndegē qaş kěwěk* “gözün üstündeki kaş gibi” (çok değerli); *küź qarahı kěwěk* “göz bebeği gibi” (kıymetli); *küź yeşē kěwěk* “gözyaşı gibi” (çok temiz, saf); *may ēşēndegē böyör hımaq* “yağ içindeki böbrek gibi” (kıtık, zorluk yaşamamak, rahat); *qumğa hıngen hıw kěwěk* “toprağa sinmiş su gibi” (çok iyi öğrenmek, ezberlemek); *us tōbōndegē kěwěk* “avuç içinde gibi” (çok yakın, elinin altında); *yēpke tēźgen kěwěk* “ipe dizmiş gibi” (eşit şekilde, sıralı).

2.6. Duygu Bildiren Kullanımlar:

atqa atlangan kēwēk “ata binmiş gibi” (mutlu bir şekilde); *božlo hıw hipken hımaq* “buzlu su şerpmiş gibi” (korkuyla aniden irkilmek); *qara bolot hımaq* “kara bulut gibi” (korkutan, dehşete düşüren şey); *qatqan bağana hımaq /kēwēk* “çakılmış kazık gibi” (şaşkınıktan, korkudan kalakalma); *qırmısqağa tayaq tuqqan kēwēk* “karınca yuvasına sopa sokmuş gibi” (huzursuzluk, düzensizlik); *uti hüngeñ usaq hımaq* “ateşi sönen ocak gibi” (çok isteksiz); *yañı twğanday / yañı twğan kēwēk* “yeni doğmuş gibi” (rahatlık, vücudun hafiflemesi); *yılan saqqan kēwēk* “yılan sokmuş gibi” (aniden sıçramak, bağırarak).

2.7. Eşya İçin Kullanılanlar:

hılap quyğan hımaq “ölçmüş gibi” (vücuda tam olan kıyafet); *ikē tamsı hıw kēwēk* “iki damla su gibi” (birbirine çok benzeyen eşya).

2.8. Diğer Anlamlar:

Yazının niteliğini, bir konunun araştırılma ve anlatılma özelliğini, ağrının derecesini vb. anlatan benzetmeler bu gruba alınmıştır.

qaz tēşē kēwēk “dokurcun gibi” (güzel yazı); *taraqan boto kēwēk* “örümcek bacağı gibi” (eğri büğrü yazılmış yazı); *qurğuş irētēp quyğan kēwēk* “kurşun eritmiş gibi” (başın çok ağrması); *sisqan küzē kēwēk* “fare gözü gibi” (çok küçük olan ve arada bir görünen ateş, ışık); *sarlap quyğan kēwēk* “bilenip keskinleşmiş gibi” (hazırcevap; üslubun çok akıcı olması); *tēlē sarlap quyğan kēwēk* “dili bilenmiş gibi” (bir konuyu irdelemek).

Türkiye Türkçesi ve Başkurt Türkçesindeki Benzetmeli Anlatımların Değerlendirilmesi

Her dilde kendine benzetilen ile benzeyen arasında bir yakınlık kurularak benzetmeler yapılır. Türkçenin en eski belgelerinden bugün kullanılan Türkçeye kadar benzer ve farklı benzetmelerle karşılaşılır (Aksan, 2013: 85). Bir dilin kolları olan lehçeler arasında da ses, şekil ve söz varlığında benzerlikler ve farklılıklar vardır. Benzetmeli anlatımların Başkurt Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanımlarındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenen örneklerle “Türkiye Türkçesiyle Benzer olanlar”, “Türkiye Türkçesiyle Yakın Anlamalı Olanlar” ve “Türkiye Türkçesiyle Farklı Anlamda Olanlar” başlığı altında karşılıklı tablolar hâlinde verilmiştir.

1. Türkiye Türkçesiyle Benzer Olanlar:

Türkiye Türkçesi	Başkurt Türkçesi
<i>aslan gibi</i> : Boylu boslu, güçlü ve yakışıklı; sağlığı yerinde (TS, 168).	<i>arıslanday</i> “aslan gibi”: Güçlü (BTAH I, 337).
<i>ayna gibi</i> : Dümdüz ve parlak; kımıltısız, durgun deniz (TS.207).	<i>közgöley</i> “ayna gibi”: Işıl ışıl, düz, pürüzsüz (BTAH IV, 609 / BTFH, 167).

boncuk gibi: Çok küçük (TS, 376).	munsaqtay “boncuk gibi”: Yuvarlak, küçük (BTAH VI, 418).
buz gibi: Çok soğuk (TS, 420).	božžay “buz gibi”: Çok soğuk (BTAH II, 301).
dağ (dağlar) gibi: Çok büyük, çok iri, çok güçlü; pek çok (TS, 576).	taw kəwək / hımaq / tawžay “dağ gibi”: Çok.
iğne deliği gibi: Küçük (TS, 1156).	əne osonday “iğne ucu gibi”: Çok küçük (BTFH, 323).
ipek gibi: Çok ince, parlak ve yumuşak; güzel, iyi huylu (TS, 1201).	yibektey “ipek gibi”: Yumuşak, güzel (BTH I, 306).
kadife gibi: Yumuşak, pürüzsüz ve parlak ses, ten vb (TS, 1260).	berxet hımaq “kadife gibi”: Yumuşak (BTH I, 204).
karınca yuvası gibi: Çok kalabalık (TS, 1330).	qırımışqa ilewə hımaq “karınca yuvası gibi”: Bir araya toplanmış hareket eden insanlar (BTH I, 376).
kedi ile köpek gibi: Birbiriyle anlaşamayan, geçinemeyen kimseler için söylenen bir söz (TS, 1377).	ət mənən bəsey kəwək “köpek ile kedi gibi”: Kendi aralarında tartışan, kavga eden kişiler (BTH I, 136).
mermer gibi: Beyaz, parlak, sert, sağlam ve pürüzsüz (TS, 1659).	mermeržey “mermer gibi”: Beyaz, pürüzsüz (BTAH VI, 483).
sırık gibi (alay): Uzun boylu (TS, 2100)	huyžay “sırık gibi”: Uzun, biçimsiz (BTAH IX, 606). huyılday “sırık gibi”: Uzun boylu, uzun biçimsiz bir boya sahip olan; tembel (BTAH IX, 606).
zift gibi: Çok acı; siyah (TS, 2658).	dəğət hımaq / kəwək “katran gibi”: Kara; parlak renk (BTH I, 269).

2. Türkiye Türkçesiyle Yakın Anımlı Olanlar:

<i>Türkiye Türkçesi</i>	<i>Başkurt Türkçesi</i>
cin gibi: Anlayışlı ve zeki (TS, 467).	yən hımaq “cin gibi”: Çok hızlı, güçlü, üstün özelliklere sahip (BTAH III, 532).
dal gibi: İnce uzun yapılı (TS, 582).	sıra kəwək “çıra gibi”: Zayıf kişi (BTH II, 265).
deve gibi: Uzun boylu, hantal (TS, 645).	döyeley “deve gibi”: Büyük (BTAH III, 423).
elma gibi: Kırmızı (yanak) (TS, 790).	alma kəwək “elma gibi”: Çok güzel yüzlü (Gençler ve çocuklar için kullanılır.) (BTFH, 31 / BTH I, 54).
fincan gibi: İri, patlak göz (TS, 878).	sinayaq kəwək “fincan gibi”: Büyük ve yuvarlak (Genellikle göz için kullanılır.) (BTH II, 263).
gölge gibi: Varlığını belli etmeden, gizlice (TS, 959).	külege kəwək “gölge gibi”: Sürekli, ısrarlı (BTH I, 569).
gül gibi: Çok iyi, çok güzel (TS, 997).	göl kəwək “gül gibi”: Çok güzel, bol, iyi

	(Hayat için kullanılır.) (BTH I, 234).
kukla gibi: Ufak tefek, çelimsiz; kişiliksiz (TS, 1517).	qursaqtay “kukla gibi”: Küçük (BTAH V, 617).
mum gibi: Dosdoğru, dimdik; uslu, kıpırtısız; tertemiz, düzgün; zayıf, sararıp solmuş (TS, 1709).	şem kəwək / şikəllə “mum gibi”: Düz, dimdik ayağa kalkan kişi (BTH II, 686).
ölüvi gibi: Üzüntülü, sessiz (TS, 1847).	meyit sıqqan kəwək “cenaze çıkmış gibi”: Neşesiz, mutsuz ev veya ortam (BTH I, 848).
sular seller gibi: Bir metni yanlışsız söyleyecek kadar (TS, 2163).	qumğa hiŋgen hıw kəwək “toprağa sinmiş su gibi”: Çok iyi öğrenmek, ezberlemek (BTFH, 215).

3. Türkiye Türkçesiyle Farklı Anlamda Olanlar:

<i>Türkiye Türkçesi</i>	<i>Başkurt Türkçesi</i>
at gibi: Vücudu iri yarı olan kadın (TS, 178).	attay “at gibi”: Güçlü (BTH I, 87).
avuç içi (kadar): Pek küçük, dar (yer) (TS, 193).	us töböndegə kəwək “avuç içinde gibi”: Çok yakın (BTH II, 386).
çivi gibi: Çok sağlam ve çevik kimse; çok soğuk (TS, 552).	şıp hımaq “çivi gibi”: Düz (BTH II, 680).
hamur gibi: Yorgunluktan eli ayağı tutmaz; çok pişmiş, bulamaç durumuna gelen yiyecek (TS, 1040).	yıwasa kəwək “kızartılmış hamur gibi”: Güçlü, delikanlı (BTH I, 455).
kazık gibi: Dimdik ve sert mizaçlı, kaba saba, inceliği olmayan (TS, 1373).	qaqqan qazıq kəwək “çakılmış kazık gibi”: Şaşkınlıktan yerinde hareketsiz kalan kişi; çok güçlü insan (BTH I, 604).
kehribar gibi: Sapsarı, koyu sarı (TS, 1379).	gerebeley “kehribar gibi”: İri, büyük (Ekin için kullanılır.) (BTAH III, 235).
kepçe gibi: Kanat gibi öne doğru açılmış kulak (TS, 1392).	süməs kəwək “kepçe gibi”: Çok büyük (BTH II, 247).
köpek gibi: Çok yaltaklanan (TS, 1499).	ət kəwək “köpek gibi”: Çok (BTH II, 727).
kütük gibi: Çok şişmiş; çok sarhoş (TS, 1565).	yarqa kəwək / yarqalay “kütük gibi”: İri yarı, büyük (BTH II, 802).
sülük gibi: Çok sırnaşık, yapışkan kimse (TS, 2179).	hölök kəwək “sülük gibi”: Zarif, endamı güzel (BTH II, 601).

Türkiye Türkçesinde tek kelime ile ifade edilen benzetmeli anlatımlardan bazıları Başkurt Türkçesinde tamlama biçimindedir.

<i>Türkiye Türkçesi</i>	<i>Başkurt Türkçesi</i>
kıl gibi: İpince, incecik (TS, 1406).	qıl tartqan kəwək / tartqanday “kıl ile çekmiş gibi”: 1. Düz, ince (BTH I, 725).

	2. Dümdüz yapılmış yol (BTFH, 231).
koyun gibi: 1. Budala ve şaşkın; karar ve davranışlarında başkasına bağımlı olan, başkasına uyan (TS, 1492).	harıq kötöwě hımaq “koyun sürüsü gibi”: Bilinçsizce toplanmış kişiler (BTH II, 577).
yel gibi: Çok hızlı bir biçimde, hızla (TS, 2566).	ışken yil kěwěk / hımaq / yildey “esen rüzgâr gibi, rüzgâr gibi”: Çok hızlı (BTAH III, 505; BTH I, 406).

Bazı benzetmeli anlatımlarda anlamda farklılıklar görülür. Bu farklılıklar, sözlük maddesinde geçtiği şekliyle değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde *tavşankanı* “parlak ve kırmızı renk; tam kıvamında demlenmiş çay” (TS, 2289) anlamında iken Başkurt Türkçesinde *quyan qanı kěwěk* “tavşankanı gibi” (BTH I, 627) benzetmesine sadece “iyi demlenmiş çay” anlamı verilmiştir. Başkurt Türkçesinde sözlüklerde renk anlamı geçmemektedir.

Bir lehçeden yapılan aktarmalarda sadece nesnenin, kelimenin, kavramın, eylemin karşılığının diğer lehçedeki biçimi değil aynı kavrama, nesneye vb. bakış açısındaki farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Benzetmeli anlatımlarda da dilin konuşulduğu çevredeki nesnelerin, kavramların çağrışımlarla anlatılması esastır. Lehçeler arasında işte bu çağrışımlar da farklılık gösterebilir.

Türkiye Türkçesinde “yapışkan” demek olan “*sülük gibi*” benzetmesinde sülüğün yapışma, kan emme özelliği öne çıkarken Başkurt Türkçesinde bu özelliğin tam tersine sülüğün kıvrak hareket etmesi dikkate alınmış, kadınlar için bir iltifat, güzellik göstergesi kabul edilmiş ve zarif anlamı kazanmıştır.

Başkurt Türkçesinde bazı benzetmeler Türkiye Türkçesi ile aynı anlama gelse de “*çok anlamlılık (polysemy)*”tan kaynaklanan farklılıklar olabilmektedir. Mesela Türkiye Türkçesinde *kazık gibi* “dimdik; sert mizaçlı, kaba saba, inceliği olmayan” (TS, 1373) anlamında iken Başkurt Türkçesinde *qaqqan qazıq kěwěk* “çakılmış kazık gibi, şaşkınlıktan yerinde hareketsiz kalan kişi; çok güçlü insan” (BTH I, 604) anlamındadır. *Kazık gibi* Türkiye Türkçesinde olumsuz anlamda iken Başkurt Türkçesinde olumludur. Bir başka örnek de *köpek gibi* kullanımındadır. Türkiye Türkçesinde *köpek gibi* “çok yaltaklanan” (TS, 1499) anlamında kullanılırken Başkurt Türkçesinde *ět kěwěk* “köpek gibi” (BTH II, 727) çok demektir. Yani sadece bir hareket için değil genel olarak çokluğu anlatır.

Türkiye Türkçesinde hayvan isimleriyle kurulan *aslan gibi, böcek gibi, leylek gibi, maymun gibi* vb. benzetmeli yapılar genellikle insanların özelliklerini anlatmak için kullanılır (Sev, 2012: 506). Hayvan isimleri Başkurt Türkçesinde de insanların özelliklerini anlatmak için çok fazla kullanılır (Kalkan, 2020: 341-345). Başkurt Türkçesinde hayvan isimlerinden sonra benzetme edatı ile kurulmuş olan benzetmeli yapılar Türkiye Türkçesine göre daha azdır. Çünkü bu aktarmalar benzetme edatı olmadan yapılır. Bunlardan bazılarının anlamları Türkiye Türkçesi ile ortak, bazıları tamamen farklıdır.

Türkiye Türkçesi ile yakın veya aynı anlamda olanlar şöyle örneklendirilebilir:

ayı gibi: İri yarı; kaba ve anlayışsız kimse (TS, 203).	ayıw “ayı”: Kaba davranışları olan, heybetli, güçlü kişi (BTAH I, 190).
eşek gibi: Kaba, düşüncesiz (TS, 822).	işek “eşek”: Akılsız kişiler için kullanılır (BTAH III, 837).
horoz gibi: Kabadayıcı davranan kimse (TS, 1110).	etes “horoz”: Her zaman kavga etmeye hazır olan kişiler için kullanılır (BTH II, 758).
kedi gibi: Uysal ve sokulgan (TS, 1377).	běsey “kedi”: Sessiz kişiler için kullanılır (BTAH II, 239).
koyun gibi: Budala ve şaşkın; karar ve davranışlarında başkasına bağımlı olan, başkasına uyan (TS, 1492).	harıq “koyun”: Ahmak insanlar için kullanılır (BTH II, 577). qara harıq “kara koyun”: Düşüncesiz, cahil insan.” (BFH 208).
tilki gibi: Kurnaz kimse (TS, 2356).	tölkö “tilki”: Hilekâr kişi (BTH II, 384).
yılan gibi: Hain, sevimsiz ve soğuk kimse; kıvrım kıvrım (TS, 2590).	yılan: Kötü, hilekâr kişiler için kullanılır (BTAH IV, 202). qara yılan: Çok kibirli, kötü kişiler için kullanılır (BFH 206).

Türkiye Türkçesinden farklı anlamda olanlara örnekler:

arı gibi: Çok çalışkan; hızlı ve sürekli bir biçimde (TS, 148).	tızıy “arı”: Çok ağlayan, ağlak kişi (BTH II, 426).
aygır gibi: İri yarı, cüsseli, güçlü kimse (TS, 203).	aygır: Kadınlara düşkün erkekler için kullanılır (BTAH I, 174).
baykuş gibi: Uğursuzluk getirdiğine inanılan kimse (TS, 287).	baygoş “baykuş”: Tembel ve miskin kişi (BTAH II, 83).
böcek gibi: Ufak tefek ve esmer çocuk (TS, 395).	qort “kurt, böcek”: Bir şeylere yapışıp bırakmayan kişilere söylenir; kötü kalpli kişiler için kullanılır (BTAH I, 143).
çıyan gibi: Hain bakışlı kimse (TS, 540).	sayan “çıyan”: Kötü, kaba kişi (BTH II, 182).
domuz gibi: Kötü huylu ve hain; adamakıllı, iyice (TS, 703).	duñgız “domuz”: Söz dinlemeyen, düzensiz kişiler için kullanılır (BTAH III, 450). susqa “domuz”: Pis ve dağınık kişi; kadir kıymet bilmeyen kötü işler yapan kişiler için kullanılır (BTH II, 244).
kurt gibi: İşini bilen, girişken kimse (TS, 1533).	bürě “kurt”: Kötü kişi (BTAH II, 431).
kuzgun gibi: Çok kara, çok koyu (TS, 1551).	qoźgon “kuzgun”: Açgözlü (BTAH V, 401).
maymun gibi: Tuhaf, gülünç hareketler yapan; taklitçi (TS, 1638).	maymil “maymun”: Cilveli kişiler için kullanılır (BTH I, 780).

Türkiye Türkçesinde olmayan benzetmeli anlatımlardan bazıları şunlardır:

Yazının özelliği için *qaz tēšē kēwēk* “dokurcun gibi” (BTAH V, 91), “*taraqan boto kēwēk* “örümcek bacağı gibi” (BTH II, 315); bir yere tamamen yerleşmeyi istihzalı bir şekilde anlatmak üzere *tož halıp quyğan / hipken kēwēk* “tuz atmış gibi” (BTFH, 282); her yere girip çıkan biri için *qoyoşqanğa qısulğan tižek kēwēk* “eyerin kayışına sıkışmış tezek gibi” (BTFH, 212); çok iyi birini betimlemek için *urta barmaq hımaq* “orta parmak gibi” (BTH I, 116); utanmaz biri için *mögözhöz hıyır hımaq* “boynuzsuz inek gibi” (BTH I, 822); dedikoducu insan için *awızı kürek mēnen tişken kēwēk* “ağzı kürek ile deşilmiş gibi” (BTFH, 48) vb. benzetmeli anlatımlar kullanılır.

Sonuç

Başqort Tëlänëñ Hüzlëğë (I-II), Başqort Tëlänëñ Akademik Hüzlëğë (I-X), Başqort Tëlänëñ Frazеologik Hüzlëğë taranmış, Başkurt Türkçesinde 144 benzetmeli anlatım tespit edilmiştir. Bu kullanımların yapısına göre sayısal dağılımı şu şekildedir:

İsim kısmı tek kelimedenden oluşan benzetmeli anlatımlar: 63

İsim kısmı kelime grupları ile kurulanlar: 81

İsim kısmı sıfat tamlaması olanlar: 36

İsim kısmı sıfat-fiil grubu olanlar: 23

İsim kısmı belirtisiz isim tamlaması olanlar: 18

İsim kısmı bağlama grubu olanlar: 2

İsim kısmı aitlik grubu olanlar: 2

Tespit ettiğimiz kullanımlar içinde 63 kullanımla isim kısmı tek kelimedenden oluşan benzetmeli yapılar daha fazla örneğe sahiptir. Çünkü isim kısmı tamlamadan kurulanlarda farklı yapıların toplamı söz konusudur. İsim kısmı sıfat tamlaması olanların sayısı, Türkiye Türkçesinde 12 iken Başkurt Türkçesinde 36’dır. Başkurt Türkçesinde daha ayrıntılı açıklamalar ile benzetmeli bir anlatım tercih edildiği söylenebilir.

Güsel Sev tarafından yapılan bir araştırmada Türkiye Türkçesinde 356 benzetmeli anlatım olduğu belirtilmiştir (2012: 503). Başkurt Türkçesindeki benzetmeli anlatım sayısı da bu çalışmadaki sayıyla sınırlanmaz. Çünkü Başkurt Türkçesindeki bazı benzetmeli anlatımlar sözlüklerde yer almamıştır. Mesela, *uğrı hımaq* “hırsız gibi”, *balawız hımaq* “balmumu gibi”, *halam hımaq* “saman gibi” vb. kullanımlar sözlükte farklı bir kelimenin açıklanmasında örnek cümlelerde yer alsa da madde başı olarak açıklanmamıştır.

Ayrıca *Başqort Tëlänëñ Qısqasa Hüzyahalış Hüzlëğë*’nde *+dAy*, *+tAy*, *žAy*, *+lAy* ekli benzetmeli anlatımlar da yer alır. Bu sözlükteki *+dAy*, *+tAy*, *žAy*, *+lAy* ekli kullanımlardan *argımaqıtay* “cins at gibi”, *yaržay* “su kenarı gibi”, *arıslınday* “aslan gibi”, *ezmewërzey* “iri yarı adam gibi”, *huyılday* “sırık gibi”,

qursaqtay “kukla gibi” vb. sözlüklerde açıklanmıştır. Ama *altınday* “altın gibi”, *ğazrailday* “Azrail gibi”, *yalmanday* “tarla faresi gibi”, *almastay* “elmas gibi”, *başmaqtay* “dana gibi”, *qoyaştay* “güneş gibi”, *handuğastay* “bülbül gibi”, *mexlüktey* “mahluk gibi”, *gelserezey* “kristal gibi”, *tolparzay* “küheylan gibi”, *qoştay* “kuş gibi”, *ojmaxtay* “cennet gibi”, *ajdahalay* “ejderha gibi”, *daryalay* “deniz gibi”, *qaymaqlay* “kaymak gibi”, *qarsıgalay* “kırlangıç gibi” vb. kullanımlar sözlüklere alınmamıştır. Sözlüklerde yer almayan benzetmeli anlatımlardan bazıları çok anlamlı kelimelerdir ve sözlükte mecaz (Başkurt Türkçesi *küsme*) anlamına bakılarak anlaşılabilir.

Benzetmeli anlatımda isim veya kelime grubu “gibi” edatı ile birlikte kullanıldığında bambaşka bir anlam kazanır. Benzetlenin anlamı bilinse de benzeyenin anlaşılması zor olabilir. Bu anlatımların kalıp söz veya deyim olarak kullanılması da anlamın farklılaşmasında önemlidir. Mesela, Türkiye Türkçesinde *bulut gibi* “sarhoş” anlamı kazanmıştır. Başkurt Türkçesinde *qoyoşqanğa qıslığan tizek kēwēk* “eyerin kayışına sıkışmış tezek gibi” (BTFH, 212) ifadesi her yere girip çıkan bir kişiyi işaret eder. Sadece isim veya tamlamanın anlamını bilmek anlamakta yeterli olmayacaktır. Bu sebeplerden dolayı da Başkurt Türkçesi sözlüklerinde benzetmeli anlatımların daha az verilmiş olması hem ana dil konuşurları hem de bu lehçeyi öğrenmek isteyenler için zorluklara sebep olabilir.

Son yıllarda hazırlanan *BTAH*’de diğer sözlüklerde yer almayan kullanımlara yer verilmiş olsa da benzetmeli anlatımların sözlüklerde açıklanması ile ilgili eksiklikler vardır. Bu durum, Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine metin aktarmalarda hataya sebep olabilir. Çünkü Türkiye Türkçesi ile benzer kullanımlar olsa da benzetmeli anlatımlarda yalancı eşdeğer kabul edebileceklerimiz bulunmaktadır. Lehçeler arası aktarma yapılırken benzetmeli anlatımların yapı ve anlam özelliklerine dikkat edilmeli; *BTAH*’nin yeni baskılarına Başkurt Türkçesi söz varlığında bulunan diğer benzetmeli anlatımlar da eklenmelidir.

Sözlükler, Başkurt Türkçesi ağızlarındaki benzetmeli anlatımlar konusunda da yetersizdir. Ağız araştırmaları üzerine yapılacak olan çalışmalarda ağızlardan derlenecek metinler benzetmeli yapıları tespit etmek için taranmalı ve *BTDH*’nin yeni baskılarında benzetmeli anlatımlar da sözlüğe eklenmelidir.

Bu çalışmada, benzetmeli anlatımlarda kullanılan edatlara göre frekanslar belirlenmiştir. Benzetmeli bir anlatım için en fazla *kēwēk* edatı kullanılmış; *işē* edatı ile örneğe rastlanmamıştır. *töslö* sadece bir, *şikēllē* de dört benzetmede vardır. *hımaq* edatı az kullanılmıştır. *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* ekleri isim kısmı tek kelimedenden oluşarlarda daha fazladır. İsim kısmı kelime grubu olan benzetmeli anlatımlarda ise *kēwēk* edatı daha çok kullanılmıştır.

İsim kısmı tek kelimedenden oluşarlarda hem *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* eklerini hem de *kēwēk* edatını alabilecek anlatımların sayısı da fazladır.

Türkiye Türkçesinden Başkurt Türkçesine bir aktarma yapıldığında isim kısmı kelime grupları olanlarda *këwëk*; tek kelimedenden oluşanlarda ise *këwëk* veya *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* ekleri tercih edilebilir.

Başkurt Türkçesi sözlüklerinden tespit edilen benzetmeli anlatımların yapılarına göre frekansları şöyledir:

İsim kısmı tek kelimedenden oluşan benzetmeli anlatımlardaki dağılım:

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* eki almış yapılar: 21

İsimden sonra *këwëk* edatı almış yapılar: 20

İsimden sonra *hımaq* edatı almış yapılar: 3

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy*, *këwëk*, *hımaq* ile kullanılabilen yapılar: 12

İsimden sonra *këwëk* veya *hımaq* ile kullanılabilen yapılar: 4

İsimden sonra *këwëk*, *hımaq* veya *şikëllë* ile kullanılabilen yapılar: 3

İsim kısmı kelime grupları ile kurulanlardaki dağılım:

İsim kısmı sıfat tamlaması kalıbında olanlarda:

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* eki almış yapılar: 1

İsimden sonra *këwëk* edatı almış yapılar: 21

İsimden sonra *hımaq* edatı almış yapılar: 8

İsimden sonra *këwëk* veya *hımaq* edatı almış yapılar: 2

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* veya *këwëk* ile kullanılabilen yapılar: 2

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* *këwëk* veya *hımaq* ile kullanılabilen yapılar: 1

İsimden sonra *këwëk*, *hımaq* veya *şikëllë* ile kullanılabilen yapılar: 1

İsim kısmı belirtisiz isim tamlaması kalıbında olanlarda:

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* eki almış yapılar: 6

İsimden sonra *këwëk* edatı almış yapılar: 8

İsimden sonra *hımaq* edatı almış yapılar: 2

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* veya *këwëk* ile kullanılabilen yapılar: 2

İsim kısmı sıfat-fil grubu kalıbında olanlarda:

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* eki almış yapılar: 1

İsimden sonra *këwëk* edatı almış yapılar: 13

İsimden sonra *hımaq* edatı almış yapılar: 3

İsimden sonra *+dAy*, *+tAy*, *zAy*, *+lAy* veya *këwëk* ile kullanılabilen yapılar: 4

İsimden sonra *këwëk*, *hımaq* veya *töslö* ile kullanılabilen yapılar: 1

İsim kısmı bağlama grubu kalıbında olanlarda:

İsimden sonra *këwëk* edatı almış yapılar: 2

İsim kısmı aitlik grubu kalıbında olanlarda:

İsimden sonra *kəwək* edatı almış yapılar: 2

Sözlüklerde, madde başında “gibi” anlamında kullanılan edatın örnek cümlede değiştiği de görülmüştür. Dolayısıyla madde başındaki edat, benzetmeli anlatımın edatı için belirleyici değildir. Madde başında *kəwək* edatı olsa da örnekte *hımaq* ile kullanılanlar vardır. Bunlar, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<i>Madde Başında</i>	<i>Örnek Cümlede</i>
<i>öyrenmeyen tay kəwək “ehlileşmemiş tay gibi”</i>	<i>öyrenmeyen tay hımaq (BTFH, 249)</i>
<i>may işəndegə / işənde yözgen böyör kəwək “yağ içindeki böbrek gibi”</i>	<i>may işənde yözgen böyör hımaq (BTFH 237)</i>
<i>urta barmaq kəwək “orta parmak gibi”</i>	<i>urta barmaq hımaq (BTFH, 293)</i>

Başkurt Türkçesi sözlüklerinde benzetmeli anlatımlarda anlam ve yapı farklılıkları da vardır. *At*, *kübelek* “kelebek” ve *yar* “su kenarı, kıyı” isimleriyle kurulan benzetmelerde sözlüklerdeki farklılıklar aşağıdaki gibidir.

<i>attay</i> : Güçlü (BTAH I, 369).	<i>at kəwək</i> : İri kemikli (BTH I, 87).
<i>kübelek</i> : Küçük, temiz (BTAH IV, 758).	<i>kübelek kəwək</i> : Çevik (BTFH, 186). <i>kübelek kəwək</i> : Narin hareket eden kızlar için kullanılır (BTH I, 559).
<i>yar kəwək</i> : Verimli (Ekin için kullanılır.) (BTFH, 339).	<i>yar kəwək</i> : Büyük, iri (BTH II, 798).

Benzetmeli anlatımlardan bazıları çok anlamlıdır. Sözlükler arasındaki anlam farkı da bundan kaynaklanmış olabilir. Çok anlamlılık aktarma hatalarında önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple benzetmeleri aktarırken çok anlamlılığa dikkat edilmelidir. Birden fazla anlama gelen benzetmeli anlatımlardan bazıları şunlardır:

*hıw hölögö **kəwək** “su sülüğü gibi”* 1. Zarif, endamı güzel. 2. Derisi sülük gibi parlayan at (BTH II, 601).

*quş munsaq **kəwək** “bir çift boncuk gibi”*: 1. Hep birlikte gezen kişiler. 2. Birbirine çok benzeyen iki kişi (BTH II, 709).

*yələk **kəwək** “çilek gibi”*: 1. Yetişmiş büyümüş kadın veya erkek. 2. Çok güzel kadın (BTFH, 112; BTH I, 318).

*yən **kəwək** / *hımaq* / *şikəllə* “cin gibi”*: 1. Çok sert, sağlam hareket. 2. Çok genç, güçlü (BTFH, 114 / BTH I, 321).

Başkurt Türkçesindeki örneklerin isim kısmı köken olarak değerlendirildiğinde genellikle Türkçe kelimelerin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Arapçadan alıntılanan *yən* “cin”, *BTH*’de Arapçadan Almancaya sonra

Rusçaya geçtiği bilgisi bulunan *berxet* “kadife” gibi dile yerleşmiş olan alıntı kelimeler kullanılmıştır.

İnsanlara ait pek çok özellik benzetmeli anlatımla ifade edilmiştir. Övgü için *Alpamişalay* “Alpamişa gibi” (BTAH I, 252), *arışlanday* “aslan gibi” (BTAH I, 337), *yıwasa kēwēk* “kızartılmış hamur gibi” (BTH I, 455), *imen kēwēk* “meşe gibi” (BTFH, 127; BTH I, 380), *urta barmaq kēwēk* “orta parmak gibi” (BTH I, 116); kadınlara övgü için *yēlektey / yēlek kēwēk* “çilek gibi” (BTFH, 112; BTH I, 318), *hölök kēwēk* “sülük gibi” (BTH II, 601), *hıw hölögö kēwēk* “su sülüğü gibi” (BTH II, 601), çocuklar için *alma kēwēk* “elma gibi” (BTFH, 31 / BTH I, 54) ifadeleri kullanılmıştır. Kadınlara için kullanılan *qutırlı baqa hımaq / kēwēk* “benekli kurbağa gibi” (BTH I, 709), *balıq kēwēk* “balık gibi” (BTFH, 60; BTH I, 114), *bisuralay* “cadı gibi” (BTAH II, 288) vb. benzetmeli anlatımlar yerme maksatlıdır. Bir kişiyi yerme maksadıyla *huyzay* “sırık gibi” (BTAH IX, 606), *küzge töşken süp kēwēk* “göze giren çöp gibi” (BTFH, 179), *sıra kēwēk* “çıra gibi” (BTH II, 265), *yarqa kēwēk / yarqalay* “kütük gibi” (BTH II, 802) vb. anlatımlar da kullanılmıştır. *hariq kötöwē hımaq* “koyun sürüsü gibi” (BTH II, 577), *utqa (quzğa) başqan bēsey kēwēk* “ateşe (köze) basmış kedi gibi” (BTH I, 136), *qırmasıqa ilewē hımaq* “karınca yuvası gibi” (BTH I, 376) vb. de toplu hâlde hareket eden kişileri işaret eder. Kaş için *qarlugas qanadı kēwēk* “kırlangıç kanadı gibi” (BTH I, 664), el için *kürektey* “kürek gibi” (BTAH IV, 655), göz için *sinayaq kēwēk* “fincan gibi” (BTH II, 263) vb. kullanılan benzetmeli anlatımlar Başkurt Türkçesinin söz varlığındaki zenginliklerdir. Ayrıca “*Alpamişa*”, “*bisura*” gibi Başkurt mitolojisindeki isimlerle kurulan benzetmeli anlatımlar da dikkat çekicidir. Üste çıkmaya çalışan kişi anlamındaki *atlı qazaq kēwēk / qazaqtay* “atlı Kazak gibi” (BTFH, 43) ifadesindeki “Kazak”, Rus Kazakları olabilir, Rus Kazaklarının daha çok atlı süvari olmaları benzetmedeki anlamda etkilidir. Başkurt Türklerinin mitoloji, tarih ve sosyal hayatındaki pek çok kavram ve kelime benzetmelerin kelime kadrosunda ve anlamında önemli bir yere sahiptir. Bir milletin yaşam alanı dili de etkiler. Başkurt Türkçesinde de doğa ile ilgili kelimeler benzetmeli anlatımlarda oldukça fazla yer almıştır. *qızıl sekmen yayğan kēwēk / töslö / hımaq* “kırmızı palto sermiş gibi” (BTFH, 229) benzetmesinde de çileğin bol olduğu yer anlatılmıştır. Başkurt Türkçesinde ekinlerin, mekânların özelliğini, duyguları anlatan, ölçü bildiren kullanımlar da vardır. Bu benzetmeler, duyguların, nesnelere veya insana dair bir özelliğin canlı ve etkili bir şekilde anlatımını kolaylaştırmıştır.

Türkçenin lehçeleri olan Türkiye Türkçesi ile Başkurt Türkçesinde isim kısmı tek kelimedenden oluşan yapılarda daha fazla benzerlik tespit edilmiştir. İsim kısmı tamlama biçiminde olan yapılar her iki lehçede de birbirinden çok farklı kelimelerle kurulmuştur. Mesela, *miskinlik*, *tembellik* Türkiye Türkçesinde *üstüne ölü toprağı serpilmiş gibi* (TS,2452) biçiminde, Başkurt Türkçesinde ise *küşekken tawıq kēwēk* “sırsıklam olmuş tavuk gibi” (BTFH, 195) biçiminde ifade edilir. Her iki lehçede de özgün biçimde ifade edilen benzetmeler vardır. Mesela Türkiye Türkçesindeki çok karışık, çok ayrıntılı anlamındaki *deli pösteki*

sayar gibi (TS, 615) benzetmesini ancak Başkurt Türkçesine içerdiği anlam ile veya o anlamda kullanılan bir ifade olan “*buştı buşqa awdarıw*” diye aktarabiliriz. Aynı şekilde Başkurt Türkçesindeki *qaz tışe kewek* benzetmeli anlatımını Türkiye Türkçesine *dokurcun gibi* (BTAH V, 91) biçiminde aktardığımızda bunun güzel yazı için kullanılan bir ifade olduğunun anlaşılması zordur. Lehçeden bir başka lehçeye metin aktarmalarda kaynak metin ve hedef metindeki benzetmeli anlatımların kullanımına dikkat edilmelidir.

Her iki lehçedeki benzetmeli anlatımlardaki çeşitlilik, Türkçenin kavram ve söz varlığındaki zenginliklerdir. Diğer lehçelerde bu konunun araştırılması, Türk kültürünün, düşünce yapısının dil aracılığı ile nasıl temsil edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Başkurt Türkçesindeki edebî eserlerdeki benzetmeler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ancak edebî eserlerde söz sanatı da olan benzetmelerin (teşbihler) yazarın üslubuna katkısının belirlenmesi gerektiğinde ölçünlü dilden farklı olan kullanımların tespitinde bu çalışma kaynak olabilir.

Başkurt Türkçesi Sözlüklerinden Tespit Edilen Benzetmeli Anlatımlar

alap kewek “sepet gibi”: İri yarı, biçimsiz (BTFH, 27).

alma kewek “elma gibi”: Çok güzel yüzlü (Gençler ve çocuklar için kullanılır.) (BTFH, 31 / BTH I, 54).

Alpamişalay “Alpamişa gibi”: Güçlü, iri yarı (BTAH I, 252).

aaq kewek “akik gibi”: Çok temiz, saf (BTFH, 23).

arğımaqtay “cins at gibi”: Çok hızlı (BAH I, 305).

arısladay “aslan gibi”: Güçlü (BTAH I, 337).

arşın yotqan hımaq “arşın yutmuş gibi”: Dimdik durmaya çalışan kişi (BTAH I, 333).

at kewek “at gibi”: İri kemikli (BTH I, 87).

at küzëndey “at gözü gibi”: Kendi emsallerine göre büyük veya küçük (BTH I, 87).

atlı qazaq kewek / qazaqtay “atlı Kazak gibi”: Üste çıkmaya çalışan kişi (BTFH, 43).

atqa atlangan kewek “ata binmiş gibi”: Mutlu bir şekilde (BTFH, 42).

atqan uq hımaq “atılan ok gibi”: Çok hızlı (BTFH, 42).

attay “at gibi”: Güçlü (BTAH I, 369).

awızı kürek mēnen tişken kewek “ağız kürek ile deşilmiş gibi”: Dedikoducu (BTFH, 48).

ayaq astındağı kewek “ayakaltında gibi”: Çok yakın (BTFH, 54).

ayaz könde yeşēn huqqan kewek “bulutsuz günde yıldırım çarpmış gibi olmak”: Beklenmedik bir durumda gerçekleşen olayın güçlü etkisini anlatmak için kullanılır (BTFH, 53).

balıq kewek “balık gibi”: 1. Toplu kadın. 2. Çok fazla mal mülk (BTFH, 60; BTH I, 114).

barmaq başınday “parmak başı gibi”: Büyük bir şeye küçük denmesi (BTAH II, 133).

- barmaq osonday / ostoğonday* “parmak ucu gibi”: Çok küçük (BTAH II, 133).
berxet hımaq “kadife gibi”: Yumuşak (BTH I, 204).
beylə qoş hımaq “bağlı kuş gibi”: Evden çıkamayan, dışarıda dolaşmaktan mahrum olan (BTH I, 198).
beyzen ısqınğan ət kəwək “bağdan kurtulmuş köpek gibi”: Çok şaşkın kişi (BTH I, 196).
bisuralay “bisura: Parlak sarı saçlı saçlı, korkunç bir kadın şeklinde mitik varlık”: Cadı gibi, yaşlı kadın (BTAH II, 288).
biş barmaq hımaq / kəwək / şikəllə “beş parmak gibi”: Çok iyi (BTFH, 84).
bozlo hıw hipken hımaq “buzlu su serpmiş gibi”: Korkuyla aniden irkilmek (BTH II, 586).
bozzay “buz gibi”: Çok soğuk (BTAH II, 301).
bürənen örkkən hariq kötöwə kəwək “kurttan korkan koyun sürüsü gibi”: Korkudan kaçışan insanlar (BTFH, 89).
dəğət hımaq / kəwək “katran gibi”: Kara; parlak renk (BTH I, 269).
döldöldey “düldül gibi”: Hızlı, çevik (BTAH III, 434).
döweley “deve gibi”: Büyük (BTAH III, 423).
əne osonday “iğne ucu gibi”: Çok küçük (BTFH, 323).
ət kəwək “köpek gibi”: Çok, fazla (BTH II, 727).
ət mənən bəsey kəwək “köpek ile kedi gibi”: Kendi aralarında tartışan, kavga eden kişiler (BTH I, 136).
ewrew aşağan hıyır hımaq “kesmik yemiş inek gibi”: Zor nefes alan kişi (BTH II, 761).
əyne yotqan ət kəwək “iğne yutmuş köpek gibi”: Çok zayıf, çelimsiz (BTH II, 725).
ezmewərzey / ezmewər kəwək “iri yarı adam gibi”: Genç, güçlü (BTH II, 738).
gerebeley “kehribar gibi”: İri, büyük (Ekin için kullanılır.) (BTAH III, 235).
göl kəwək “gül gibi”: Çok güzel, bol, iyi (Hayat için kullanılır.) (BTH I, 234).
gürzey “mezar gibi”: Karanlık; zor (BTAH III, 230).
hağvzaq kəwək / şikəllə / hımaq “eşek arısı gibi”: Yapışmak; birini bırakmayan sırnaşık kişi (BTFH, 305).
hariq kötöwə hımaq “koyun sürüsü gibi”: Bilinçsizce toplanmış kişiler (BTH II, 577).
haylap alğan kəwək “seçilip alınmış gibi”: Çok güzel (BTFH, 306).
hılap quyğan hımaq “ölçmüş gibi”: Vücuda tam olan kıyafet (BTH II, 623).
hıw hölögö kəwək “su sülüğü gibi”: Zarif, endamı güzel; derisi sülük gibi parlayan at (BTH II, 601).
hıwğa töşken tawıq (sısqan) kəwək “suya düşen tavuk / fare gibi”: Zor durumda kalmak (BTFH, 316).
hölok kəwək “sülük gibi”: Zarif, endamı güzel; derisi sülük gibi parlayan at (BTH II, 601).
höt östöndegi qaymaq kəwək “sütün üstündeki kaymak gibi”: Rahat, kıymetli (BTH II, 604).
huyılday “sırık gibi”: Uzun boylu, uzun biçimsiz bir boya sahip olan, tembel (BTAH IX, 606).
huyzay “sırık gibi”: Uzun, biçimsiz (BTAH IX, 606).

- ikê tamsı hıw kēwēk** “iki damla su gibi”: Birbirine çok benzeyen kişi veya eşya (BTFH, 124; BTH I, 369).
- imen kēwēk** “meşe gibi”: Çok genç, sağlıklı (BTFH, 127; BTH I, 380).
- irēklē qoş kēwēk** “özgür kuş gibi”: Gerçekten özgür olan (BTFH, 129).
- işken yil kēwēk / hımaq / yildēy** “esen rüzgâr gibi, rüzgâr gibi”: Çok hızlı (BTAH III, 505; BTH I, 406).
- köböley** “havan gibi”: Dar (BTAH IV, 603).
- kömöş kēwēk / hımaq / kömōştey** “gümüş gibi”: Bir şeyin rengini, temizliğini ve doğallığını anlatmak için kullanılır; temiz (nehir veya su) (BTH I, 539; BTAH IV, 655).
- közgöley / közgö kēwēk** “ayna gibi”: Işıl ışıl, düz, pürüzsüz (BTAH IV, 609 / BTFH, 167).
- kübelek kēwēk** “kelebek gibi”: 1. Çevik (BTFH, 186) 2. Narin hareket eden kızlar için kullanılır (BTH I, 559).
- kübelektey** “kelebek gibi”: Küçük, temiz (BTAH IV, 758).
- kübeley** “küme gibi”: Büyük (BTAH IV, 757).
- kügersēn kēwēk / kügersēndey** “güvercin gibi”: 1. Mutlu aile. 2. Muhabbetle konuşma için kullanılır (BTH I, 560; BTAH IV, 763).
- kügersēn küzēndey** “unutmabeni gibi”: Büyük, taze (yiyecek için) (BTAH IV, 763).
- kükten töşken kēwēk / töşkendey** “gökten düşmüş gibi”: Beklenmedik durumda olan olay veya gelen kişi (BTFH, 187).
- kül kēwēk / küldēy** “göl gibi”: Eni boyu geniş olan; çok bol (BTH I, 569).
- külege kēwēk** “gölge gibi”: Sürekli, ısrarlı (BTH I, 569).
- kürektey** “kürek gibi”: Çok büyük (el, avuç için) (BTAH IV, 655).
- küşekken tawıq kēwēk** “sırılsıklam olmuş tavuk gibi”: Miskin miskin hareket eden kişi (BTFH, 195).
- küz nuri kēwēk / küz nurınday** “göz nuru gibi”: Çok değerli (BTH I, 563).
- küz öştöndegē qaş kēwēk** “gözün üstündeki kaş gibi”: Çok değerli (BTFH, 183, BTH I, 563).
- küz qarahı kēwēk / qarahılay** “göz bebeği gibi”: Kıymetli (BTFH, 182 / BTH I, 562).
- küz yeşē kēwēk** “gözyaşı gibi”: Çok temiz, saf (BTFH, 181 / BTH I, 562).
- küzēn alğan kügewēn kēwēk** “gözüne sığır sineği kaçmış gibi”: Nereye gittiğini, ne yaptığını bilmeden şaşkın şaşkın dolaşan kişi (BTFH, 179).
- küzge töşken süp (aq) kēwēk** “göze giren çöp gibi”: İşte, hayatta sürekli problem çıkaran kişi (BTFH, 179).
- qaqqan qazıq kēwēk** “çakılmış kazık gibi”: Şaşkınlıktan yerinde hareketsiz kalan kişi; çok güçlü insan (BTH I, 604).
- qara bolot hımaq** “kara bulut gibi”: Korkutan, dehşete düşüren şey (BTH I, 636).
- qara sewke kēwēk** “saksağan gibi”: Kalabalık, bir araya toplanmış insanlar (BTH II, 288).
- qarışqan hımaq / kēwēk** “karışmış gibi”: Bir işin istenilenin dışında gelişmesi (BTFH, 210; BTH I, 650).
- qarlugas qanattı kēwēk** “kırlangıç kanadı gibi”: Çizilmiş gibi olan kapkara kaş (BTH I, 664).

- qatqan bağana hımaq / k w k** “çakılmış kazık gibi”: Şaşkınlıktan, korkudan kalakalma (BTAH II, 60).
- qaz t ş  k w k** “dokurcun gibi”: G zel yazı i in kullanılır (BTAH V, 91).
- qıl tartqan k w k / tartqanday** “kıl ile  ekmiŐ gibi”: 1. D z, ince (BTH I, 725). 2. D md z yapılmış yol (BTFH, 231).
- qırmıŐqa ilew  hımaq** “karınca yuvası gibi”: Bir araya toplanmış hareket h lindeki insanlar (BTH I, 376).
- qırmıŐqağa tayaq tuqqan k w k** “karıncaya sopa sokmuş gibi”: Huzursuzluk, d zensizlik (BTFH, 233).
- qızıl sekmen yayğan k w k / t sl  / hımaq** “kırmızı palto sermiş gibi”:  ileğın bol olduğu yer (BTFH, 229).
- qort saqqan k w k / saqqanday** “arı sokmuş gibi”: Oraya buraya koşturmak (BTFH, 218).
- qoyoşqanğa qıŐılğan t zek k w k** “eyerin kayışına sıkışmış tezek gibi”: Her yere girip  ıkan kişi (BTFH, 212).
- qumğa hiŋgen hıw k w k** “toprağa sinmiş su gibi”:  ok iyi  ğrenmek, ezberlemek (BTFH, 215).
- qurğaş ir t p quyğan k w k** “kurşun eritmiş gibi”: Başın  ok aėrımасы (BTFH, 227).
- qursaqtay** “kukla gibi”: K  uk (BTAH V, 617).
- quş munsaq k w k / munsaqtay** “bir  ift boncuk gibi”: Hep birlikte gezen kişiler; birbirine  ok benzeyen iki kişi (BTH II, 709).
- qutrli baqa hımaq / k w k** “benekli kurbağa gibi”:  irkin kadın (BTH I, 709).
- quyan qanı k w k** “tavşankanı gibi”: İyi demlenmiş  ay (BTH I, 627).
- may  s ndeg  b y r hımaq** “yağ i indeki b brek gibi”: Kıtlık, zorluk yaşamamak, rahat yaşamak (BTH I, 779).
- maylağan k w k** “yağlamış gibi”:  ok başarılı, sorunsuz (BTFH, 237).
- mermerzey** “mermer gibi”: Beyaz, p r zs z (BTAH VI, 483).
- meyit sıqqan k w k** “cenaze  ıkmıŐ gibi”: Neşesiz, mutsuz ev veya ortam (BTH I, 848).
- m g zh z hıyr hımaq** “boynuzsuz inek gibi”: Sevimsiz, asık suratlı, utanmaz kişiler i in kullanılır. (BTH I, 822).
- munsaqtay** “boncuk gibi”: Yuvarlak, k  uk (BTAH VI, 418).
- orsoq k w k** “iğ gibi”: Hızla d nen. (BTH II, 48).
-  r p tulturğan k w k** “ fleyerek doldurmuş gibi”: ŐıŐman (BTFH, 251).
-  yrenmegen tay k w k** “ehlileşmeyen tay gibi”: Kurallara uymayan kişilere Şakayla s ylenen ifade. (BTH II, 68).
- par k gersindey** “ ift g vercin gibi”: Mutlu aile (BTH I, 560).
- sarlap quyğan k w k** “bilenip keskinleşmiş gibi”: Hazırcevap;  slubun  ok akıcı olması (BTFH, 254).
- s b n k w k** “sivrisinek gibi”: Toplu h lde (BTFH, 254).
- sewke tubilay** “saksan s r s  gibi”: Toplu Şekilde (BTAH VII, 844).
- s yeley / s ye k w k / s ye hımaq** “vişne gibi”: Kırmızı; nemli (BTAH VII, 471).
- sinayaq k w k** “fincan gibi”: B y k ve yuvarlak (Genellikle g z i in kullanılır.) (BTH II, 263).
- sıra k w k** “ ıra gibi”: Zayıf kişi (BTH II, 265).

- sisqan küžë kēwēk* “fare gözü gibi”: Çok küçük olan ve arada bir görünen ateş, ışık (BTFH, 260).
- sitlëktegë qoş kēwēk* “kafesteki kuş gibi”: Tutsak, özgür olmayan kişi (BTH II, 210).
- sitlëkten qotolğan qoş kēwēk* “kafesten kurtulan kuş gibi”: Özgürlüğüne kavuşan kişi (BTH II, 210).
- suyın kēwēk* “dökme demir kap gibi”: Kapkara (BTAH VII, 657).
- sümës kēwēk / süměstey* “kepçe gibi”: Çok büyük (BTH II, 247).
- şem kēwēk / şikëllë* “mum gibi”: Düz, dimdik ayağa kalkan kişi (BTH II, 686).
- şewle kēwēk / hūmaq* “ışık gibi”: Sürekli, ısrarlı (BTH II, 690).
- şıp hūmaq* “çivi gibi”: Düz (BTH II, 680).
- taraqan boto kēwēk* “örümcek bacağı gibi”: Eğri büğrü yazılmış yazı (BTH II, 315).
- taw kēwēk / hūmaq / tawžay* “dağ gibi”: Çok (BTH II, 327).
- tëlë sarlap quyğan kēwēk* “dili bilenmiş gibi”: Bir konuyu irdelemek (BTFH, 274).
- tıgınsıq kēwēk* “tıpa gibi”: Çok kirli ve kararmış eşya (BTH II, 425).
- tož halıp quyğan / hipken kēwēk* “tuz atmış gibi”: Bir yere iyice yerleşen kişi (BTFH, 282).
- urta barmaq kēwēk* “orta parmak gibi”: Çok iyi kişi (BTH I, 116).
- urtağa (bilëne) huqqan yılan kēwēk* “ortasına (beline) vurulan yılan gibi”: Zor bir durumdan kurtulamamak, zorlanmak (BTFH, 293).
- us töböndegë kēwēk* “avuç içinde gibi”: Çok yakın (BTH II, 386).
- ut börsehë kēwēk* “ot piresi gibi”: Çok hızlı, çevik (BTFH, 295).
- uti hüngen usaq hūmaq* “ateşi sönen ocak gibi”: Çok isteksiz (BTFH, 296).
- utqa (qužğa) başqan bësey kēwēk* “ateşe (köze) basmış kedi gibi”: Sabırsız, bir oraya bir buraya giden kişiler (BTH I, 136).
- üs itkendey* “kinlenmiş gibi”: Kasıtlı olarak (BTFH, 301).
- yalan kēwēk* “bozkır gibi”: Büyük meydan (BTH II, 785).
- yañı twğan kēwēk / yañı twğanday* “yeni doğmuş gibi”: Rahatlık, vücudun hafiflemesi (BTH II, 436).
- yar kēwēk / yaržay* “su kenarı gibi”: 1. Çok iyi yetişmiş, verimli (Ekin için kullanılır.) (BTFH, 339). 2. Büyük, iri (BTH II, 798).
- yarqa kēwēk / yarqalay* “kütük gibi”: İri yarı, büyük (BTH II, 802).
- yëbek kēwēk/ hūmaq* “ipek gibi”: Yumuşak tabiatlı kişi (BTH I, 306).
- yël kēwēk / yëldey* “rüzgâr gibi”: Çok hızlı, çevik (BTH I, 311).
- yëlektey / yëlek kēwēk* “çilek gibi”: Yetişkin kadın veya erkek; çok güzel kadın (BTFH, 112; BTH I, 318).
- yën hūmaq* “cin gibi”: Çok hızlı, güçlü, üstün özelliklere sahip (BTAH III, 532).
- yën kēwēk / hūmaq / şikëllë* “cin gibi”: Çok sert, sağlam hareket; çok genç, güçlü (BTFH, 114 / BTH I, 321).
- yëpke tēžgen kēwēk* “ipe dizmiş gibi”: Eşit şekilde, sıralı (BTH I, 325).
- yër yotqan kēwēk* “yer yutmuş gibi”: Aniden gözden kaybolan kişi veya nesne (BTFH, 117).
- yëşëndən qasqan şeytan hūmaq* “yıldırımından kaçan şeytan gibi”: Korkudan kaçan insan (BTH I, 472).
- yılan saqqan kēwēk* “yılan sokmuş gibi”: Aniden sıçramak, bağırmak (BTH I, 447).
- yılanday* “yılan gibi”: Zehirli (BTAH IV, 204).
- yıwasa kēwēk* “kızartılmış hamur gibi”: Güçlü, delikanlı (BTH I, 455).

yibektey “ipek gibi”: Yumuşak, güzel (BTAH III, 488).
yir mēnen kük arahı kēwēk “yerle gök arası gibi”: Çok farklı (BTFH, 117).

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Nigâr Kalkan (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kısaltmalar

BTAH: Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ I (2011)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ II (2011)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ III (2012)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ IV (2012)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ V (2013)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ VI (2014)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ VII (2015)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ VIII (2016)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ IX (2017)
Başqort Têlênêĭ Akademik Hüzlêĭĭ X (2018)
BTH: Başqort Têlênêĭ Hüzlêĭĭ I-II (1993)
BTFH: Başqort Têlênêĭ Frazеologik Hüzlêĭĭĭ (2006)
BTDH: Başqort Têlênêĭ Diyalektarı Hüzlêĭĭĭ (2002)
TS: Türkçe Sözlük (2011)

Kaynakça

Aĭiŝev, İ. M.; vd. (1993). *Başqort Têlênêĭ Hüzlêĭĭĭ (I-II)*. Moskova: Russkiy Yazık.

Akalın, Ő. H.; vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akalın, Ő. H.; vd. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2009). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları.

Aksan, D. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Aksan, D. (2019). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Aydın, E. (2006). Eski Türk Yazıtlarında Benzetme İlgisiyle Kurulmuş Cümleler Üzerine. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 21: 65-72.

Biişeva, Z. (1969). *Haylanma Eşerzer I. Tom*. Ufa: Kitap Neşriyatı.

Bülekov, D. (1994). *Ėümër Bēr Ėēne*. Ufa: Kitap Neşriyatı.

Daĭistanlıoĭlu, E. (2015). Teg Edatı ve Çaĭataycadaki Varyasyonları Üzerine. *International Journal of Language Academy. Volume 3/4 Winter*: 374-385.

Dmitriyev, N.K. (2008). *Başqort Têlênêĭ Grammatikahı*. Ufa: Başqort Devlet Universiteti.

- Ehtemov, M.X. (2002). *Xežergë Başqort Tělë – Leksikologiya, Frazalogiya, Leksikografiya*. Ufa: Başqort Devlet Universiteti.
- Ersoy Yazıcı, H. (2018). *Başkurt Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Garipov, R. (1996). *Eşerzer I. Tom*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Günay, D. (2016). *Kültürbilime Giriş: Dil, Kültür ve Ötesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- İmer, K.; Kocaman, A.; vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İşbayev, K. G., İškildina, Z. K. (2014). *Başqort Tělënëñ Qısqasa Hüzyahalış Hüzlëğë*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- İşbirzin, E. F.; vd. (1996). *Başqortsa-Russa Hüzlëk*. Moskova: Digora Neşriyatı.
- Kalkan, N. (2020). Başkurt Türkçesinde Hayvan Adlarıyla İlgili Aktarmalar. *İdil*. 66: 330-364.
- Kiyikbayev, C. F. (1976). *Başqort Tělë*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Kiyikbayev, J. F. (2002). *Xežergë Başqort Tělënën Leksikahı hem Frazologiyahı*. Ufa: Başqort Devlet Universiteti.
- Kunafin, G. S. (2018). *Başqort Tělë Grammatikahı II-Morfologiya*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Li, Y. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Israel, M.; vd. (2004). On Simile (Haz. Achard Michel ve Kemmer Suzanne). *Language, Culture, and Mind*. Stanford CA: CSLI Publications: 123-135.
- Mustafayev E. M.; Şçerbinin, V. G. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Nezergulov, U. F. vd. (2002). *Başqort Tělënëñ Diyalektarı Hüzlëğë*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Öner, M. (2011). -IIG>-II Ekli Niteleme Sözlüğünün Edatlaşması. *Türkçe Yazıları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özşahin, M. (2011). *Başkurt Türkçesi Söz Varlığı*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Öznlü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual.
- Saitbatalov, G. G. (2010). *Başqort Tělë - Stilistika (9. Tom)*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Sev, G. (2012). Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 7/4: 419-522.
- Sirazitdinov, Z. E. (1997). *Başqort Tělënëñ Yışlıq Hüzlëğë – Fenni Ezebiyet Buyınsa*. Ufa: Ğilëm.
- Sirazitdinov, Z. E. (2002). *Başqort Tělënëñ Yışlıq Hüzlëğë – Proza Buyınsa*. Ufa: Ğilëm.
- Sirazitdinov, Z. E. (2006). *Başqort Tělënëñ Yışlıq Hüzlëğë – Publitsistika Buyınsa*. Ufa: Ğilëm.
- Ufuk Pilten, Ş. (2015). Dil Bilimsel Açından Benzetme ve Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerindeki Görünümleri. *Türk Dili*. c. 109, S. 767-768 Kasım-Aralık: 318-342.
- Ufuk Pilten, Ş. (2016). Çağdaş Türk Edebiyatında Yeni Bir Benzetme Kategorisi: Ritmik Benzetmeler. *Türkbilg*. 2016/31: 171-188.

- Uraksin, Z. G. (1985). *Başqort Têlênêj Sinonimdar Hüzlêgê*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Uraksin, Z. G. (2006). *Başqort Têlênêj Frazologik Hüzlêgê*. Ufa: Kitap Neşriyatı.
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2011). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê I*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2011). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê II*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2012). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê III*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2012). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê IV*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2013). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê V*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2014). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê VI*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2015). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê VII*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2016). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê VIII*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2017). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê IX*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Hisamittdinova, F. G., vd. (2018). *Başqort Têlênêj Akademik Hüzlêgê X*. Ufa: Kitap Neşriyatı
- Zeynullin, M.B. (2002). *Xežêrgê Başqort Ezebi Têlê – Morfologiya*. Ufa: Başqort Devlet Universiteti.

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ОБОРОТЫ В СЛОВАРЯХ БАШКИРСКОГО ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАННЫЕ С СОЮЗОМ "КАК"

АННОТАЦИЯ

Аналогии, которые облегчают понимание предмета и обеспечивают краткое изложение, оценку окружающего нас мира, используются во многих областях.

Аналогии или сравнения встречаются во всех языках и являются одним из наиболее важных словосочетаний, отражающих мировоззрение народов. В турецком языке такое происходит с предлогом “gibi” (“как”), который также называется союзом аналогии. В башкирском языке сравнения образуются с помощью предлогов «kêwêk, hımaq, şikêllê, töslö, işê» и суффиксов «+dAu, +tAu, žAu, +lAu», которые в турецком языке имеют аналогию со словом “gibi”. В данном исследовании дается сравнительный анализ и оценка аналогичных конструкций, используемых в башкирском языке.

В нашем исследовании были изучены выражения из таких словарей как, Словарь башкирского языка (I-II), Академический словарь башкирского языка

(I-X), Фразеологический словарь башкирского языка, Диалектологический словарь башкирского языка. Предлоги, используемые в сравнениях, написаны так, как они указаны в словарях. Если в начале предлогов дано несколько форм, они также указываются. Кроме того, частота употребления определялась в соответствии с предлогом, употребленным в сравнении. Для сравнения чаще всего используется предлог *kewëk*. Сравнений с использованием предлога *işë* не встречалось. *töslö* используется только в одном сравнении, а *şikëllë* используется в четырех сравнениях. Встречаются выражения, которые в сравнениях употребляются с разными предлогами. Предлог *humaq* используется редко. В башкирском языке нет правила использования предлогов-сравнений. Однако при переводе с турецкого на башкирский язык, учитывая частоту использования для создания выражения, предпочтительны предлог *këwëk* или суффиксы +dAy, +tAy, žAy, +lAy.

Сравнения в башкирском языке сначала классифицировались по структуре: «Подобные выражения, именная часть которых состоит из одного существительного» и «Подобные выражения, именная часть которых состоит из группы слов» и следовательно были рассмотрены под двумя основными заголовками.

В данном исследовании было проанализировано 144 сравнительных оборота башкирского и турецкого языков. Однако, следует заметить, что количество аналогий в башкирском языке не ограничивается количеством, приведенном в данном исследовании. Так как некоторые сравнения в башкирском языке не были включены в словари. Изучение сравнений башкирского языка может вызвать трудности как у носителей, так и у изучающих данный язык, поскольку в словарях башкирского языка дается гораздо меньшее количество сравнений. Несмотря на то, что в подготовленном в последние годы Учебном пособии “Академический Словарь Башкирского Языка” были включены варианты использования сравнений, которых нет в других словарях, существуют недостатки, связанные с их объяснением.

Эта ситуация может привести к ошибкам при переводе текстов с башкирского на турецкий язык. Потому что, хотя есть аналогичные употребления и выражения в турецком варианте, все же есть вероятность появления ложной эквивалентности. При переводе между диалектами следует обращать внимание на структуру и смысловые особенности сравнительных оборотов; следует также добавить другие выражения, содержащиеся в новых изданиях словаря Башкирского языка *Başqort Têlêñej Akademik Hüzlëgë*.

Словари также недостаточны с точки зрения изучения сравнений в башкирско-турецких диалектах. Тексты исследований, которые будут проводиться по изучению диалектов, должны быть составлены из диалектов, кроме того их нужно изучать с точки зрения наличия структур сравнения, а сравнительные обороты должны быть добавлены в словарь в соответствии с пунктом в новых изданиях Диалектологического словаря башкирского языка.

В данном исследовании рассматривались метафорические выражения, различающиеся по значению в соответствии с областями понятий, такими как:

«Использованы для передачи для пространства и природы», «Использованы для передачи человека», «Использованы для передачи еды и напитков», «Использованы для передачи цвета», «Использованы для передачи жизни и семьи», «Использованы для передачи обстоятельств и ситуации», «Использованы для передачи эмоций», «Использованы для передачи различных предметов».

В исследовании сравнивались сравнительные обороты, используемые в башкирском и турецком языках, и была сделана попытка определить общие черты и различия в лексике. Разнообразие сравнительных оборотов в обоих диалектах является богатством лексики тюркского языка. Изучение этого предмета на других диалектах важно с точки зрения демонстрации того, как тюркская культура и структура мышления представлены через язык.

Сравнения в литературных произведениях на башкирском языке в исследовании не включены. Однако при необходимости определения вклада сравнений (аналогий), являющихся также риторическими в литературных произведениях, данное исследование будет являться источником при определении употреблений, отличных от литературного языка.

Ключевые слова: башкирский язык, союз “gibi (как)”, сравнение, перевод текста, семантика.